

150-195312

83.3(45ei)6

Г51 4Ж

**ГІСТОРЫЯ
БЕЛАРУСКАЙ
ЛІТАРАТУРЫ
XX
СТАГОДДЗЯ**

кніга трэцяя

4

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
Адзяленне гуманітарных навук і мастацтваў
Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры
Філіял «Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы»

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

XX стагоддзя

У ЧАТЫРОХ
ТАМАХ



Мінск
«Беларуская навука»
1999

160 195312

В. 3/460/16
151

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
Адзяленне гумантарных навук і мастацтваў
Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры
Філіял «Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы»

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

XX стагоддзя

ТОМ 4
Кніга 3



Мінск
«Беларуская навука»
2014

УДК 821.161.3.09“19”
ББК 83.3(4Бел)
Г51

Рэдакцыйная калегія:

С. А. Андрэюк, С. Л. Гаранін, У. В. Гніламёдаў, В. П. Жураўлеў,
В. В. Зуёнак, А. А. Каваленя, А. І. Лакотка, С. С. Лаушук,
М. І. Мушыньскі, М. А. Тычына, Т. І. Шамякіна

Навуковыя рэдактары:

акадэмік Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі У. В. Гніламёдаў,
член-карэспандэнт Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі С. С. Лаушук

*Выпуск выдання ажыццёўлены па заказе Міністэрства інфармацыі
і фінансавай падтрымцы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі*

Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя. У 4 т. Т. 4,
Г51 кн. 3 / НАН Беларусі, АДД-не гуманітар. навук і мастацтваў,
Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ.; навук. рэд.
У. В. Гніламёдаў, С. С. Лаушук. — Мінск : Беларуская на-
вука, 2014. — 1319 с.

ISBN 978-985-08-1720-4.

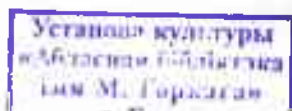
Чацвёрты том (кніга 3) «Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя» завяршае гэта выданне. Менавіта таму ў змесце яго адчуваецца пэўны храналагічны разнабой: нашай блізкай сучаснасці адпавядаюць толькі аглядныя раздзелы, якія прысвечаны асэнсаванню праблем развіцця айчынай прозы, паэзіі, драматургіі, крытыкі і літаратуразнаўства; у манаграфічных жа раздзелах разглядаецца творчасць пісьменнікаў, якія працавалі ў розныя перыяды XX стагоддзя. Як і ў папярэдніх тамах выдання, асэнсаванне канкрэтных мастацкіх з’яў грунтуюцца на прынцыпах гістарызму, праводзіцца з улікам новых навуковых падыходаў, у адпаведнасці з сучаснымі гуманістычнымі, дэмакратычнымі патрабаваннямі.

Разлічаны на шырокае кола чытачоў, спецыялістаў у навуковай, педагагічнай і культуралагічнай сферы, студэнтаў, навучэнцаў гуманітарных гімназій, ліцэяў, каледжаў.

УДК 821.161.3.09“19”
ББК 83.3(4Бел)

ISBN 978-985-08-1720-4

© Адзяленне гуманітарных навук і мастацтваў,
Цэнтр даследаванняў беларускай культуры,
мовы і літаратуры, 2014
© Афармленне. РУП «Выдавецкі дом
«Беларуская навука», 2014



ЗМЕСТ

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА

Проза (<i>Шаўлякова-Барзенка І. Л.</i>)	8
Паэзія (<i>Бельскі А. І.</i>)	36
Драматургія (<i>Лаўшук С. С.</i>)	88
Крытыка і літаратуразнаўства (<i>Шаўлякова-Барзенка І. Л.</i>)	129

ПЕРСАНАЛІІ

Еусцігней Міровіч (<i>Сабалеўскі А. В., Смольскі Р. Б.</i>)	164
Уладзіслаў Галубок (<i>Лаўшук С. С.</i>)	181
Мікола Лупсякоў (<i>Андраюк С. А.</i>)	222
Іван Новікаў (<i>Клімуць Я. І.</i>)	239
Кастусь Губарэвіч (<i>Борбат Т. І.</i>)	261
Алесь Савіцкі (<i>Шамякіна Т. І.</i>)	287
Павел Місько (<i>Кенька М. П.</i>)	322
Юрась Свірка (<i>Тычына М. А.</i>)	344
Анатоль Дзялендзік (<i>Яцухна В. І.</i>)	369
Эдуард Скобелеў (<i>Бароўка В. Ю.</i>)	388
Уладзімір Паулаў (<i>Мішчанчук М. І.</i>)	414
Міхась Рудкоўскі (<i>Мельнікава З. П.</i>)	432
Валянцін Лукша (<i>Русецкі А. У.</i>)	453
Анэля Тулупава (<i>Пыско Н. М.</i>)	475
Алесь Масарэнка (<i>Шамякіна Т. І.</i>)	515
Леанід Левановіч (<i>Рагуля А. У.</i>)	544
Уладзімір Скарынкін (<i>Гоўзіч І. М.</i>)	572
Уладзімір Ліпскі (<i>Буторына І. А.</i>)	595

Навуковае выданне

**ГІСТОРЫЯ
БЕЛАРУСКОЙ ЛІТАРАТУРЫ
XX СТАГОДДЗЯ**

У чатырох тамах

Том 4

Кніга 3

Рэдактары *Т. А. Гарбачэўская, А. М. Масухранава*
Мастацкі рэдактар *Т. Д. Царова*
Тэхнічны рэдактар *В. А. Тоўстая*
Камп'ютарная вёрстка *С. М. Касцюк*

Падпісана да друку 01.09.2014. Фармат 60×90¹/₁₆. Папера афсетная.
Друк афсетны. Ум. друк. арк. 82,5. Ул.-выд. арк. 87,3.
Тыраж 500 экз. Заказ 2163.

Рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства
«Выдавецкі дом «Беларуская навука»

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/18 ад 02.08.2013.
Вул. Ф. Скарыны, 40, 220141, г. Мінск.

ЛАТ «Паліграфкамбінат імя Я. Коласа»

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/3 ад 04.10.2013.
Вул. Каржанускага, 20, 220024, г. Мінск.

ISBN 978-985-08-1720-4



9 789850 817204

ВАЛЯНЦІНА КОЎТУН

1946—2011

Валянціна Коўтун уваходзіла ў літаратуру як паэтка арыгінальная, самабытная, адметная сваім афарыстычным мысленнем, складанай вобразнасцю. Упершыню яе імя з'явілася ў друку ў сярэдзіне 1960-х гадоў — разам з такімі імёнамі, як Я. Янішчыц, А. Разанаў, К. Камейша, Р. Семашкевіч, В. Іпатава, М. Дукса, М. Федзюковіч, Н. Мацяш, Н. Тулупава, Г. Пашкоў, У. Някляеў, В. Гардзей, В. Ярац, Ю. Голуб... Гэта было пакаленне, паяднае адзінствам жыццёвага вопыту, пазначанае адметным часам.

Валянціна Міхайлаўна Коўтун нарадзілася 6 красавіка 1946 г. у вёсцы Дземяхі Рэчыцкага раёна Гомельскай вобласці ў сям'і настаўнікаў. Неўзабаве разам з бацькамі яна пераехала на Піншчыну, там і вучылася. Спачатку ў Сушыцкай, а пасля ў Малоткавіцкай сярэдняй школе, якую закончыла ў 1963 г. Працавала год піянерважатай, а ў 1964 г. паступіла на філалагічны факультэт Львоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта, з чацвёртага курса перавялася ў Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт. Вучылася завочна ў аспірантуры. У 1979 г. абараніла кандыдацкую дысертацыю на тэму: «Паэтычная структура беларускай пазаабрадавай песні пра каханне». Працавала настаўніцай на Гродзеншчыне, літкансультантам у «Сельскай газеце», загадчыкам рэдакцыі ў выдавецтве «Юнацтва», да выхаду на пенсію загадвала аддзелам крытыкі і літаратуразнаўства ў часопісе «Полымя».

Першыя творы В. Коўтун былі надрукаваны ў 1966 г. у Львоўскай газеце «Ленінська молодь» у перакладзе на украінскую мову. Адначасова ў ліпені таго ж года «Чырвоная змена» змясціла яе верш «Зязюля недакукавала...», а пазней (у снежні) з'явілася ўжо нізка вершаў маладой паэтэсы ў газеце «Літаратура і мастацтва». У 1971 г. выйшаў у свет першы зборнік «Каляровыя вёсны», і ён засведчыў, што ў літаратуру прыйшла таленавітая паэтэса з адметным мысленнем, складана асацыятыўным, метафарычным успрыманнем свету.

Кніга тэматычна разнастайная. У вершах змешчана усё, што ўласціва маладосці, — юнацкія уражанні, хваляванні, мроі. Маладая паэтка як бы адкрывала сябе свету, адкрывала свабодна і натуральна. Але і адкрывала свет — праз сябе, сваю душу, сэрца, пачуцці. З юначым задорам яна заявіць:

Спяшай, жыццё,
Кідай пад ногі церне,
Няхай ляцяць трывогі з гнёздаў дня.
Шукаю паміж слоў дрыготкіх зерне,
З якога прарастае шшыня.
Кідаю думкі спелыя

у разводдзе.
Спакой не суцяшае, як заўжды,
З дзвярэй усіх разбуджаных
стагоддзяў
Майго народу выйшлі ў свет гады.

Усіх часоў я восень сёння успамінаю,
Гарачую і белую, як скронь.
Нясучь гады лістоў у далонях
І пакідаюць паміж дрэў агонь.
І так гартуюць звонкае карэнне,
Заземленае

у роднай старане...
Шапне зямля:
Між слоў шукайце зерне,
Каб вырасціць дабро.
Так трэба мне!

У гэтым вершы, які, на думку Р. Семашкевіча, «не пазбаўлены літаратурнай бравады»², закладзена праграма маладой паэткі: «Між слоў шукайце зерне, каб вырасціць дабро».

В. Коутун адкрывае і «крыніцу» свайго паэтычнага натхнення. Гэта — матчына песня, якую яна увабрала ў сябе з маленства, разам з непаўторным характам прыроды:

Я чула песню ўжо тады,
Калі малая бегла з хаты,
На квецень саду падаў рой,
Між дрэў мне дыхалася слаўна...
Я чула — неба нада мной
Звініць і трэскае, як яблык.³

Паэтэса знаходзіць цікавы вобраз, незвычайнае метафарычнае параўнанне: «Я чула — неба нада мной звініць і трэскае, як яблык». Тут — навізна, мастацкая нечаканасць. Агульная метафара верша лабудавана адначасова на пачуццёвых і разумовых асацыятыўных паралелях, канкрэтнае, звычайнае, будзённае пераходзіць у абстрактнае. Па такім прынцыпе лабудавана уся ранняя лірыка В. Коутун.

Паэтэсе усё «баліць», яна на усё хоча адрэагаваць, на кожны зрух прыродны, на поўню, якая надаецца ёй «чыстай, як крыніца»,

¹ Коутун В. Каляровыя вёслы. Мінск, 1971. С. 5.

² Семашкевіч Р. Выпрабаванне любоўю: эсе, артыкулы. Мінск, 1982. С. 138.

³ Коутун В. Каляровыя вёслы. С. 28.

на туман, які «ў чаўне маім... сабакам шэрым расу сцерусіу», на ранак, што «нібы качар, плыве пад лозы, крыламі б'ючы», і нават на «злённыя ліўні, што, як людзі, усміхаюцца людзям заўжды». Пейзажныя вершы, а яны дамінуюць у В. Коутун, найчасцей пабудаваны па прынцыпе еднасці перажыванняў, адчуванняў героя і праю навакольнага свету. Сімвалічна адлюстраванне жыцця як навальніцы, ветру, гому, хвалі, ракі. Герой імкнецца паяднацца з прыродай, стаць яе часцінкай, яны адно цэлае у прыродным макрасвеце:

О што здабыць і што аддаць,
Каб быць тваёю хваляй шэрай,
Каб вечарам туман кідаць,
Як сеці тонкія на бераг,
Каб глыбінёю быць ракі...⁴

Тэма гісторыі, жыццё продкаў, песня продкаў — асаблівы клопат В. Коутун. У далёкай мінуўшчыне яна хоча знайсці сваё духоўнае апірышча. Яе цікавіць найперш чалавек годны, моцны духам, змагар. Такого чалавека яна знаходзіць у асяроддзі вялікага паляшускага народа, сярод якога вырасла сама.

Прырода і гісторыя у паэзіі В. Коутун трансфармуюцца ў катэгорыі духоўныя, катэгорыі высокага духу. Трыпціх «Лес» адзін з лепшых вершаў зборніка. Лес як прыродная субстанцыя — метафара нязломленага духу народа. Паэтэса запрашае паяднацца, зліцца душой з велічным палескім краем, бо ён «слабога кагось хавае ад грамоў». Такая ідэя закладзена і ў вершы «Лес многа зведаў». Вобраз лесу — сімвал вечнасці жыцця.

В. Коутун стварае выразныя карціны шматгалосай палескай прыроды, кожны раз знаходзячы для гэтага арыгінальныя паэтычныя сродкі.

Разам з тым ужо першы паэтычны зборнік засведчыў імкненне В. Коутун да сюжэтнага верша, да эпічных выяўленчых сродкаў, якія патрабавалі і адпаведных жанравых форм, — паэмы ці баллады. Эпічнае па задуме адлюстраванне гісторыі свайго краю, канцэпт прыроды як мастацкі эквівалент жыцця народа, маглі быць раскрытыя шматбаковай па форме паэзіяй. Таму побач з усхваляваным лірызмам і натхнёнай публіцыстыкай і філасафізмам, у яднанні з імі, у паэзіі В. Коутун плённа развівалася сурова драматычная і велічна гераічная эпіка.

Паэмай «Кавалі» В. Коутун распачала серыю героіка-рамантычных паэм. Твор прысвечаны станаўленню і абароне савецкага ладу жыцця. У паэме В. Коутун шырока выкарыстоўвае выяўлен-

⁴ Коутун В. Каляровыя вёслы. С. 36.

чыя сродкі фальклорнага рамантызму. І гэта невыпадкова. Фальклорныя элементы і раней дазвалялі асабоваму пачатку паэзіі В. Коутун больш выявіцца, падкрэслівалі індывідуальнасць творчай манеры паэтэсы. Сувязь з вуснай народнай творчасцю ўзбагачала не толькі стылёвае афармленне гістарычнага матэрыялу, яна змястоўна ўплывала на паэтычнае адлюстраванне сучаснасці. Гэта не была стылізацыя пад фальклор, а ўсвядомлены, мэтанакіраваны адбор тых вобразных сродкаў, якія былі выпрацаваны ў фальклоры.

Крытыка досыць прыхільна сустрэла першую кніжку В. Коутун. У друку з'явіліся рэцэнзіі С. Алексіевіч, А. Грачанікава, А. Звонака, Р. Семашкевіча, Р. Яўсеева і інш. Была адзначана свежасць і псіхалагічная выразнасць малюнка, натуральнасць выказвання пачуццяў. Р. Семашкевіч «па-таварысцку... параіў паэтэсе шукаць між слоў сваё паэтычнае зерне»⁵.

Наступны зборнік вершаў і паэм «На узлёце дня» (1977) сведчыў аб паглыбленні адметнага таленту паэтэсы. Вырасла ўлада аўтара над словам, у ім усё часцей замест пафаснасці і узнёсласці, характэрных для рамантызаванага стылю першага зборніка, з'яўлялася сцішаная радасць, спакойная ўсхваляванасць.

Радкоу лясная ўсхваляванасць,
Слоў распагоджаны світанак
Сваю расу траве аддаў.

Хусцінку выспелага лета
На голаў ціха апусці.
Што перадумана — апета,
Не за плячыма —
у жыцці.⁶

Мастацкі вобраз В. Коутун набывае разнаколернасць сэнсавых увасабленняў. Слова паэткі, застаючыся ў межах усё той жа натуральнасці, побытавай някідкай рэчыўнасці, засвяцілася багаццем асацыятыўных пераходаў, нечаканымі метафарычнымі адкрыццямі.

Адпачну я ў зялёнай дарозе,
Толькі неба,
зямля ды агні...
Толькі воблака белай бярозай
Лісце сыпле у прыпол пышыні.

Дабягу да прыветнай павеці,
Расчыню я світаннае акно.

⁵ Семашкевіч Р. Поспехі і цяжкасці паэтычнага адкрыцця // Маладосць. 1972. № 3. С. 133.

⁶ Коутун В. На узлёце дня. Мінск, 1977. С. 5.

Сэрца раніцы,
гукае
б'ешца,
Разарвецца, здаецца, яна.

Толькі шчырая прага даверу,
Боль падзей апячэ мяне зноў, —
І бясконцай дарогі папера
Задрыжыць
пад радкамі слядоў.⁷

Тут кожная страфа мае сваю «аўтаномную» задачу, свой рытм. Элегічны напачатку, у другой страфе ён нечакана рэзка ўздымаецца ўгору, становіцца дынамічна зменлівым, ствараецца складаная асацыяцыя стану прыроды і духу чалавека. І усё гэта у заключнай страфе трансфармуецца ў метафарычнае адлюстраванне прагі творчасці — асноўнай тэмы верша. Паэтка дае узор віртуознага валодання паэтычным майстэрствам, калі кожная страфа — гэта асобны вобраз, а, сінтэзаваўшыся, яны ствараюць найглыбокую па думцы паэтычную мадэль суадносін жыцця і творцы.

Радзіма для паэтэсы найперш дзяцінства куток, куды яна вяртаецца зноў і зноў. Шчыmlвай замілаванасцю, «птушыным сумам» поўніцца яе сэрца да тых мясцін, дзе

Здаецца усё такім нязвыклым
У вольным небе, на вадзе.
Пад полымем шпачыных крыкаў
Зялёны лым угору йдзе.⁸

Сюды, у край «зялёнай, гулкай вясны», у край «святла, любові, дабраты» заусёды імкнецца душа гераіні, каб спатоліцца цішынёю, засцерагчыся ад холаду жыцця.

Вобраз Айчыны асацыіруецца з абліччам Маці, з яе думамі, з яе вачыма, што ўтлядаюцца ўдалеч:

І постаць светлая Радзімы,
Мой новы дзень
на скразняку, —
Усё стаіць перад вачыма,
Падпёршы кулаком шчаку.⁹

Радзіма бачылася паэтэсе ў розных выявах: то ў вобразе поўні, то зялёнага саду, то лесу, то чорнага бусла, то таямнічай Ясельды, то мужнай Прыпяці, то у салаўінай песні, то ў ручніку з вышытымі на ім пеунямі, то у песні бабулі. Як адзначыў У. Гнiламедаў,

⁷ Коутун В. На узлёце дня. С. 8.

⁸ Там жа. С. 12.

⁹ Там жа. С. 5.

«у ручніку з пеўнямі, у кроснах і ў песні яна (В. Коутун. — В. Л.) адчувала сувязь з пакаленнямі продкаў, з духоўнымі і маральнымі традыцыямі народа»¹⁰.

Асаблівай любасцю да нацыянальнага, найпяшчотнай прыхільнасцю да спакутаванай сваёй старонкі, да сваіх продкаў прасякнуты верш «Трыпціх». Ён мае складаную структуру. Першая яго частка «Ручнік з пеўнямі» вызначаецца эпічнасцю аўтарскай думкі, баладнай формай адлюстравання. Тут і «свой» тып мастацкага мыслення — павесціна-пластычны. Другая частка «Трыпціха» «Песня» вызначаецца лірыка-экспрэсіўнай формай, пластычна дакладным пісьмом. Паэтэса стварае мастацкі вобраз вялікай эмацыянальнай сілы, у якім навакольны свет упарадкаваны гарманічнай еднасцю з чалавекам.

«Кросны» — трэцяя частка верша. Яна пазначана рэзкім узмацненнем інтэлектуальнай энергіі і экспрэсіўнасці думкі. Нацыянальна рэчыўная атрыбутыка набывае глыбокі сімвалічны змест:

Рыпць старэчай скрухай кросны
Што мне саткалі маладосць.¹¹

«Кросны» — метафарычная «расшыфроўка» дзейнасці самой паэткі, высвятленне вытокаў гэтай дзейнасці і яе скіраванасці:

Узор вяртаю з летуценняў,
Як сарамяжлівасць сваю, —
З гарачых сонцавых праменняў
Палоску узору аддаю.

Блакiт кiдае непакорна
У другую кнiгу сiнь сваю...
А трэцяя... хай будзе чорнай,
З палын-травы яе саю.¹²

У «Трыпціху» паэтка стварае шматаспектны, шматсэнсавы вобраз Бацькаўшчыны і адначасова падае жыццё ў гістарычным развіцці, яна мысліць гісторыяй, праецыруючы на яе сучаснасць. Гэта і яе, паэткі, жыццё, яе Бацькаўшчына.

Шмат месца ў паэзіі В. Коутун па-ранейшаму займаюць пейзажныя вершы. Але і тут аўтарка найперш — паэт думкі, апошняя, як і раней, падаецца экспрэсіўна, сінтэзуецца з пачуццём: «Зацвітаюць сосны...», «Над шызым ліставеем вераснёвым...», «Зялёная дарога», «На беразе возера», «Хоць прымарожвае як след...», «Вось-вось зялёны сад працнецца...» Паэтэса ў самым звычайным знаходзіць незвычайнае, паэзію. Пра ўсё ўбачанае

¹⁰ Гніламёдаў У. Сучасная беларуская паэзія. Мінск, 1983. С. 240.

¹¹ Коутун В. На узлёце дня. С. 54.

¹² Там жа.

і адчутае гаворыць эмацыянальна і шчыра. «Пейзаж у В. Коутун, — адзначыў У. Гніламедаў, — абвееяны лёгкім лірычным настроем. Лісточкі у яе падобны на жоўтыя агеньчыкі. Голас паэтыкі ціхі, але дастаткова сур’ёзны і самавіты, пачуцці трывала звязаны з жыццём і апладняюцца ім»¹³.

Яшчэ больш выдавочным становіцца імкненне В. Коутун да эпічнай шырыні, маштабнасці ў адлюстраванні гістарычных падзей. Адна за адной выходзяць паэмы «А Прыпяць не спыніць...» (1973), «Чарацінка чакання» (1976), «Балада чорнага хлеба» (1976). У гэтых паэтычных тэкстах няма паслядоўнага сюжэта. Тут усё наструнена эмоцыямі, аўтарскімі азарэннямі, аўтарскімі «адкрыццямі» падзей — праз тое, што яго, аўтара, найбольш уразіла, здзівіла, усхвалявала.

«А Прыпяць не спыніць...» прысвечана падзеям 1240 г., што адбыліся на Піншчыне, радзіме паэтыкі. Паэтэса звяртаецца да гіпербалізаванага паказу падзей, стварае вобразы адважных ваюроў, якія можна баранілі сваю Айчыну ад ханскага нашэсця. Баранілі і гінулі.

Гудзела сеч —
і паляглі
Палешукі!..
Быў мяккі бераг,
Іх пальцы моцныя ураслі
У зямлю карэннямі аеру.

Вось бацька з сынам мошна спіць...
Цяпер іх ад зямлі гаротнай
Не адарваць, не аддзяліць —
Праз іх прайшла вясной лістота.¹⁴

Нязломным духам прасякнуты не толькі народ паляшукі, але і прырода гэтага краю. «У нашых дрэў нязломны нораў. Між голля выспеў неспакой»¹⁵. Ідэя свабоды — дамінанта твора. Вобразы ракі, горада і грабцоў знітаваны ў адзіны пастычны вобраз — як сімвал нескаронасці жыцця палешукоў.

Прырода атаясамляецца з чалавекам. Па моцы духу яны — роўнавялікія. Па адчуванні болю таксама:

Плячо у плячо —
Стаялі дрэвы у самым пекле.
І вась рука з крывавым мячом
Галіну з ясеня адсекла.
Ён застагнаў.¹⁶

¹³ Гніламедаў У. Сучасная беларуская паэзія. С. 240.

¹⁴ Коутун В. На узлёце дня. С. 23.

¹⁵ Там жа. С. 24.

¹⁶ Там жа. С. 25.

стылёвыя пераходы засланяюць дакладнасць думкі, абцяжарваюць паэтычны вобраз, становяцца самаэтнымі, працуюць на знешні эфект. У. Гніламёдаў пісаў, што паэме бракуе «трывалай сюжэтнай угрунтаванасці»²⁰. Але ўсе гэтыя моманты не засланяюць агульнага ўражання: паэтэса яркімі і свежымі «фарбамі» адлюстроўвае глыбінны сэнс людскога гора, народную трагедыю.

У такім жа стылёва-кампазіцыйным вырашэнні пададзена і паэма «Балада чорнага хлеба» (1977). Эпіграфам да яе паэтэса ўзяла словы А. Вялюгіна: «Дрэмле хлеб у зямлі і ў табе, чалавеча»²¹. У гэтых словах прачытваецца ідэя адзінства хлеба і жыцця — галоўная ідэя твора. В. Коутун пашырае межы сюжэта, звяртаецца да падзей Грамадзянскай і Айчынай войнаў, закранае жыццё пасляваеннае. Зразумела, што тэма кастрычніцкай рэвалюцыі і грамадзянскай вайны вырашаецца ў мастацкіх традыцыях свайго часу: з аднаго боку, «бязвусы юнкер», «махноўцы ў лесе», а з другога — «мужныя камісары».

У «формах самога жыцця» малюе В. Коутун жыццё народа — праз аб'ектываваныя вобразы, дэталі і падрабязнасці. І менавіта на такой рэалістычнай, эпічна-угрунтаванай «глебе» вырастае, уносіцца сімвалічны па форме і трагічны па змесце вобраз маці-Радзімы:

Ходзіць маці-Радзіма па жыце...
Усё выбоіны да гарбы...
Дзе вы, хлопцы мае, ляжыце,
Дзе калосі вам чэшуць чубы?..²²

Вобраз жыта паглыбляе філасофскі змест паэмы. Сімвалічна і тое, што менавіта лірычнай сцэнай сяубы паэтэса заканчвае паэму:

Зямля абветрана трывогай,
Зямля адтаяла вясной.
Прабіла змнюю дарогу
Слязою ручайка скразной.

Хай ніва рунню акрыяе,
Хай усміхнецца дол вясне,
А золак выгары змывае,
Вуголле чэзне у баразне..²³

С. Грахоўскі, які ў цэлым высока цаніў талент В. Коутун, назваў «Баладу чорнага хлеба» «беспамернай паэмай», беспамернай па прычыне «сюжэтнай і філасофскай неакрэсленасці, несцэмантаванасці частак»²⁴.

²⁰ Гніламёдаў У. Сучасная беларуская паэзія. С. 240.

²¹ Коутун В. На узлёце дня. С. 71.

²² Там жа. С. 83.

²³ Там жа. С. 91.

²⁴ Грахоўскі С. Гэта — паэзія. С. 162.

Зборнік В. Коутун «На узлёце дня» атрымаў шырокі розгалас сярод чытачоў. З рэцэнзіямі выступілі А. Марціновіч, Н. Тулушкіна. А. Сямёнава падкрэсліла, што В. Коутун звярнула на сябе ўвагу «узрушанасцю, энергіяй думкі, адчуваннем першапачатковай драматычнасці існавання на зямлі, спробамі спазнаць дыстанцыю паміж модай і ведамі, пачушчём і рацыянальным адчуваннем свету»²⁵.

У 1981 г. выйшла чарговая кніжка лірыкі В. Коутун «На злome маланкі». Паэтычныя тэксты пісьменніцы усё больш актуалізуюцца. Паэтка імкнецца перадаць дынамізм часу, хаду часу, рэльефны партрэт часу («Тыдзень гадзінніка», «Балада белай лілеі», «Чарэшняя»). Усё большую вагу набывае аб'ектываваны пачатак, пераважаюць вершы сюжэтныя, балады, трыпціх, вершаваныя аповяданні, паэмы.

«Балада палескай песні», «Трыпціх калыханкі», «Цыганская экспрэсія», «Круча» — прыклад сапраўднага майстэрства паэтэсы. Лёгкасць і музычнасць слова, інтымныя інтанацыі, унутраная даверлівасць, схільнасць да эмацыянальнага абжывання гістарычнай рэчаіснасці — характэрныя адзнакі гэтых паэтычных радкоў.

У вершы «Круча» паэтэса зноў вяртаецца да гераічнага мінулага палескага краю. І адлюстроўвае яго адмыслова — праз песні гэтага краю.

Не туман,
Не туман,
Не туман...
Наляцела варажыя хмара,
Ахапіла чорным пажарам
Поле спелае тут і там.²⁶

У народных песнях, павер'ях, легендах, замовах, якія своеасабліва арганізаваны ў творы, выразна акрэсліваецца ўкаранёнасць мастацкага бачання паэткі ў традыцыі нацыянальнага быцця, сакральнасць народа.

Шырока распаўсюджаныя анафарычныя паўторы надаюць рытміка-інтанацыйнай пабудове «Палескай песні» форму народнай песні, якая гучыць то песняй-плачам, то баладнай песняй:

Ой, у полі бяроза,
Там, дзе жыта радзей.
На асветленых голлях
Дзень палотны прадзе.

²⁵ Сямёнава А. Ёсць надзея і роспач // Літ. і мастацтва. 1996. 2 крас. С. 7.

²⁶ Коутун В. На злome маланкі. Мінск, 1981. С. 38.

Хто ідзе — той ламае,
Хто ідзе — не міне.
Хто ідзе — запытае
Пра мяне,
Пра мяне.²⁷

Паэтэса па-майстэрску валодае анімiстычным прыёмам адлюстравання свету, які, дарэчы, яна і раней шырока выкарыстоувала ў сваіх баладах:

Віруе лес лісцвянай стругай...
Ты, пушча, хлопца ахіні
Сваёй зялёнаю кальчугай.²⁸

Нараджаецца эпічны малюнак жыцця з глыбокім філасофскім зместам. Гэтаму садзейнічае і тое, што паэзія тут узгадняецца з паэтыкай, форма са зместам. Аўтарка актывізуе форму, дынамізуе змест. Карыстаючыся сродкамі эмацыянальнай гіпербалізацыі, яна дасягае вялікай канцэнтрацыі патрыятычнага пачуцця. Ва ўрачыстым па сваёй інтанацыі тэксце «Балады палескай песні» паэтэса стварае эмацыянальны вобраз радзімы — праз рамантызаваны вобраз маладой дзяучыны, дзіцяці бору.

В. Коутун мае стварыць інтанацыйны малюнак, які выклікае пэўны настрой. Яна глыбока нацыянальная па духу нават тады, калі ўслаўляе вольны дух цыган, «сыноў вятроў, унукаў першай зоркі»²⁹, бо ў вольных цыганскіх песнях ёй чуецца дух сваіх продкаў. Яе творы перадаюць багатую гаму лірычнага пачуцця: ад адкрытай захопленасці і усхваляванасці («Звіні, мой свет, надзей маіх зямля...», «Ліпень», «Красавік» і г. д.) да метафарычнага адлюстравання навальніцы, хмары, ветру («Праднавальнічвае», «У спелай хмары чуйная патрэба»). Часам метафарай становіцца увесь твор («Чарэшняя», «Еўдакія Лось», «Лірычны успамін» і інш.).

Ядром зборніка з'яўляецца паэма «На злome маланкі» (1973), якая прысвечана адной з самых яркіх і цікавых постацей беларускага Адраджэння пачатку ХХ ст. Алаізе Пашкевіч (Цётцы). Цікаваць да Цёткі расцягнулася ў В. Коутун на доўгія гады, абумовіўшы з'яўленне шэрага вершаў, паэм, рамана «Крыж міласэрнасці». А пачалося ўсё, як прызналася сама В. Коутун у лісце да крытыка В. Шынкарэнка³⁰, з часоў яе студэнцтва ў Львоўскім універсітэце імя Франка.

²⁷ Коутун В. На злome маланкі. С. 41.

²⁸ Там жа. С. 44.

²⁹ Там жа. С. 28.

³⁰ Шынкарэнка В. Скрозь хмары прабіцца маланкаю // Палымя. 1998. № 3. С. 289—290.

У паэме, якую Т. Чабан назвала «самым лірычным творам у зборніку»³¹, зусім мала сюжэтнага дзеяння. У цэнтры яе — унутранае жыццё Цёткі, яе духоўная эвалюцыя. Таму і дамінуе тут мова маналагізаваная, адлюстраванне унутранага «я», лірычныя медытацыі. Паэма насычана разнастайнымі народна-песеннымі імобразамі, асацыятыўнасцю, метафарычнасцю. Гэта і дало падставу Т. Чабан, каб заявіць, што паэма «залішне расцягнута, абцяжарана другароднымі пабочнымі лініямі»³², праўда, яна тут жа часткова і аспрэчыць сябе, асабліва ў плане шырокай «фалькларызацыі» паэмы: «гэта той ключ, шыфр, без якога нельга убачыць вытокаў Цёткі, яе чалавечай, творчай сутнасці»³³. У Гніламёдаў падтрымаў В. Коўтун, ён адзначыў, што «у асобе Цёткі арганічна зліліся лёс чалавечы і лёс народны»³⁴. Цётка ў паэме В. Коўтун — дзіця свайго краю. Нават у далёкай Венецыі яна не можа існаваць без родных краявідаў, яе душа прагне «поля скібіну з соллю расы, ластвачыныя гнёзды ў адрыне, на пагорках вякоў верасы»³⁵, а позірк знакамітай мадоны, Цётцы нагадвае позірк беларускай сялянкі, якая схілілася над калыскай немаўляці. В. Коўтун параўноўвае сваю гераіню са жнейкай.

У талацэ шчыруе жнейка
Над перавясламі радкоў.
На ніву просіцца жалейка,
Сястра бязродных пастухоў.³⁶

Вобраз жнейкі дапаўняецца вобразам жалейкі. У фінале паэмы з'явіцца яшчэ і паэтычны вобраз скрыпкі, струны якой сімвалізуюць тэматычныя сферы «песен» Цёткі. Сімвалічнай з'яўляецца і назва паэмы «На злome маланкі». З аднаго боку, яна перадае сутнасць жыцця і дзейнасці Цёткі, з другога — імкненне самой В. Коўтун быць «на злome» жыцця, ці, як было раней, «на ўзлёце дня».

У паэтычным свеце Цёткі В. Коўтун найбольш імпануе фальклор. Гэта іх агульная зацікаўленасць. Вобраз ветру, буры, навальніцы, агню, маланкі шырока распаўсюджаны ў паэзіі В. Коўтун. Да традыцыі Цёткі генетычна ўзыходзіць і «жніўная» вобразнасць паэтэсы. У сваім вершы «Трыпціх да паэтэс», эпіграфам да якога ўзяты словы Цёткі, яна скажа:

³¹ Чабан Т. Над перавясламі радкоў // Маладосць. 1982. № 9. С. 166.

³² Там жа.

³³ Там жа.

³⁴ Гніламёдаў У. Сучасная беларуская паэзія. С. 240.

³⁵ Коўтун В. На злome маланкі. С. 95.

³⁶ Там жа. С. 34.

Услед за ёю,
за сястрою,
Ідзі ў прасцяг палёу зарюю.
І серп твой звонка-залаты,
Сарваушы раніцу з далоняю,
Пачне жытнёвыя рады,
Дзе спеюць
Заўтра і Сягодня.³⁷

Разам з тым яна неўзабаве прызнаецца:

І ў дарозе
белай... белай...
Хацелася з цяплом
і болям
Ісці
сваім жытнёвым полем.³⁸

Аднак паэма «На злome маланкі» — твор адметны не столькі праз традыцыі Цёткі, а менавіта праз індывідуальна-непаўторны талент самой В. Коўтун. Бо, ідучы «ўслед за ёю, за сястрою», яна ішла ўсё ж «сваім жытнёвым полем».

Зборнікам «На злome маланкі» заканчваўся пэўны этап у творчым развіцці В. Коўтун. Адбывалася змена культурнай парадыгмы. Жыццё сацыяльнае, аб'яўленае ў краіне перабудова патрабавалі новых мастацкіх вырашэнняў. З вершаў паэтэсы паступова будзе знікаць мяккасць, камернасць, яны будуць вызваляцца і ад «уціску» метафарычнасці і фальклору. На змену шматколерным інтанацыям прыйдзе суровае, энергічнае паэтычнае самавыражэнне. Слова В. Коўтун стане па-мужчынску рэзкім, патрабавальным, рацыяналістычным.

Кніга «Метраном» (1985) — гэта расстанне з маладосцю, з романтикай, з гармоніяй, якую паэтэса шукала і знаходзіла то ў свеце прыроды, то ў духоўным свеце сваіх продкаў. Час падвесці вынікі, «бо нехта змоўчыць, а хто й запытае: «Дзе тут поле тваё? Дзе ратай?»³⁹ Праўда, яна яшчэ водзіць дружбу з «сялянскім лірнікам сівым», бо «ён з пакалення дрэў і нерваў», з той «непераможнай эры»⁴⁰, душа яе працята настальгічным пачуццём, «па продках настальгія»⁴¹. Але цяпер яе гераіня поўніцца пачуццём адказнасці за свой народ, сваю Радзіму, за жыццё на зямлі наогул:

³⁷ Коўтун В. На злome маланкі. С. 12.

³⁸ Там жа. С. 15.

³⁹ Коўтун В. Метраном. Мінск, 1985. С. 5.

⁴⁰ Там жа. С. 15.

⁴¹ Там жа. С. 16.

Але як, о як мне страшна стала
І за мой народ,
І за зямлю.
І за гэта выцвілае лета...⁴²

Грамадзянская лірыка ў зборніку «Метраном» зойме дамінуючае месца. Акцэнтны болю В. Коутун сутнасна змяняюцца. Яе цяперашні боль — жыццё сацыяльнае. Адсюль і крытычны пачатак, адсюль і абвостраная публіцыстычнасць, сацыяльнасць вершаў, іх новае рытміка-інтанацыйнае гучанне — больш напружанае, без патэтыкі, без алегарычнасці, без светлых фарбаў, без фальклорнага ўгрунтавання. Лірычны герой прыходзіць да несучасальнай высновы, што мінулае жыццё было напоўнена ілюзіямі, «замешанымі на чужой крыві»⁴³. Праўда, цешыла спадзяванне, што век маны мінае, «але як бясконца»⁴⁴. Узнікае матыў незадаволенасці жыццём.

Сучаснасць уваходзіць у вершы В. Коутун арганічна. Яе герой, гэта чалавек,

Што ступае, прыгорблены,
па раздарожжы начы.
Гэта я альбо ты.
Мы працяты няверай і скрухай.⁴⁵

Паэтэса парауноўвае свой час з блакадным ленынградскім часам, метраном зноў у дзеянні, зноў адлічвае гадзіны, хвіліны, трэба паспець сказаць праўду свету аб сваім часе і людзях гэтага часу. У гэтым бачыць цяпер яна сваю галоўную мастакоўскую задачу.

Гісторыя прагрэсу, па В. Коутун, ёсць гісторыя бясконцага насілля, пад каменнымі плітамі апынуліся лепшыя з роду людскога — паэты, палітыкі:

Іх ачышчалі на крыжах,
Душылі турмамі і войнамі.
На шлюбных ложках і нажах
Іх сэрцы палымнелі гронамі.⁴⁶

І вось тут паэтэса нарэшце наблізіцца да таго найкаштоўнага, спазнанага даўно і усім людствам:

Не забі!
Няма між нас на свеце лішняга.
Калі жывы — жыві, любі,
Любі зямлю, дзяцей і бліжняга.⁴⁷

⁴² Коутун В. Метраном. С. 33.

⁴³ Там жа. С. 36.

⁴⁴ Там жа. С. 37.

⁴⁵ Там жа. С. 9.

⁴⁶ Там жа. С. 31.

⁴⁷ Там жа.

Асаблівую занепакоенасць выклікае ў В. Коутун тэма паэта, сутнасца ёй вельмі блізкая. Тэме гэтай прысвечаны раздзел «Партрэты». Паэтка звяртаецца да такіх розных па стылі і часе паэтаў, як Пушкін («Ноч перад...»), Байран («Шлях Арыёна»), Я. Купала («Выйду з сэрцам...»). Яна пераканана, што ўсе гэтыя творцы аднолькавыя па сваёй грамадскай сутнасці, бо і сапраўды: «Ці ж ад душы заслонішся эпохай?»⁴⁸ Эмацыянальна-дэкларатыўна славіць паэтэса геній Пушкіна:

На аганёк лампы
Ляцяць планеты і гады.⁴⁹

Прысвечанні Байрану і Я. Купалу пададзены ў форме больш складанай, разгорнута-аналітычнай. «Шлях Арыёна» пазначаны аўтарам як містэрыя. Твор пабудаваны ў форме дыялогу-дыспуту Паэта і Прымара Гарольда. Паэтэса стварае вобраз Байрана-палітыка і грамадзяніна. Маналагізаванае прысвячэнне Я. Купалу больш лірызаванае, экспрэсіўна афарбаванае. Я. Купала паўстае як асоба шматгранная, змястоўная, як паэт глыбока беларускі. В. Коутун піша біяграфію Я. Купалы, знітоўваючы яе з біяграфіяй сваёй радзімы. Яны непадзельныя — паэт і яго радзіма. В. Коутун прачытвае Я. Купалу па-свойму, душой, сэрцам. Яна яго суразмоўца і каментатар, яна дагаворвае за яго. Бо ён, як і Цётка раней, частка яе самой, частка яе душы. Гаворачы пра яго, купалаўскія, дарогі і палеткі, яна бачыць і свае спежкі-дарожкі, сказанае пра лёс Купалы, датычыць і яе лёсу:

Мой лёс — мой жытні вершык:
У неба — колас,
Корань — пад курган!⁵⁰

І зусім ужо зліваюцца галасы Я. Купалы і В. Коутун у фінале твора, дзе падасца праграма-запавет паэта, постаць якога, як лічыць паэтка, ва ўсе часы павінна заставацца індывідуальна адметнай.

Упершыню прадстаўлена ў зборніку любоўная лірыка. З'яўляючыся часткай біяграфіі самой паэтэсы, яна нясе на сабе і адбітак маралі свайго часу. «На сустрэчу запальваем свечку...», «На залатым асеннім лёдзе...», «На самай звонкай ноце пішуць людзі...», «Мы з кожным годам сірацелі...». Гэта вершы-споведзі, вершы-прызнанні, вершы-настроі. Дамінуе матыў тугі, адзіноты, расстання. Паэтэса дабіваецца глыбіні псіхалагічнага малюнка. Яе гераіня — багатая і моцная асоба, якая прыходзіць да высновы, што

⁴⁸ Коутун В. Метраном. С. 49.

⁴⁹ Там жа. С. 51.

⁵⁰ Там жа. С. 71.

Трэба жыць і роднай, і чужой,
Маладой і роспачна-забытай.⁵¹

Р. Семашкевіч сцвярджаў, што «каханне — паняцце перш за ўсё маральнае»⁵². Вершы В. Коутун пра каханне — творы высока маральныя.

У 1985 г. В. Коутун напіша драматычную паэму «Суд Алаізы», дзе яна зноў вернецца да вобраза Цёткі.

Сюжэт паэмы ахоплівае падзеі 1902 г., калі Цётка вучылася ў Пецярбургу на курсах Лесгафта, і год 1905, калі тая жыла ў Нова-Вілейцы і працавала ў псіхіятрычнай бальніцы.

Публіцыстычная зададзенасць вобраза Цёткі раствараецца ў пластыцы паэтычнага слова, метафарычным, скандэнсаваным на думцы, адлюстраванні гісторыі. В. Коутун праз індывідуальна-канкрэтнае уздымаецца да агульнанацыянальнага і агульначалавечага, упісваючы самабытную асобу паэтки ў кантэкст сусветнай гісторыі.

Паэма «Суд Алаізы» — «чысты» вопыт грамадзянскай, публіцыстычнай паэзіі. Тут рацыяналістычнасць часам бярэ верх над мастацкасцю. І гэта зразумела. Паэма з'явілася на высокай адраджэнскай хвалі, на уздыме перабудовачнага руху, калі патрабавалася найперш страснае публіцыстычнае слова, слова «абуджальнае», палымянае, гучнае. Такім абуджальным словам была кніжка «Метраном» у цэлым. І гэта адразу было заўважана літаратурнай грамадскасцю. За кніжку «Метраном» В. Коутун у 1986 г. была прысуджана літаратурная прэмія імя А. Куляшова.

Было відавочным, што В. Коутун «цесна» ў межах асвоеных ёю вершаваных формах. Яе манілі іншыя жанравыя прасцягі. У 1982 г. у шостым нумары часопіса «Работніца і сялянка» было надрукавана яе першае апавяданне «Калінавая гронка залатая». Тэма апавядання не новая, «моцарта-сальераўская». Праз дзеянне знешняе, праз аб'ектываваную аўтарскую характарыстыку падаюцца вобразы двух маладых мастакоў — Вольгі і Сашы. Вольга імкнецца пісаць свае карціны, як жыве, шчыра і праудзіва. Саша, наадварот, нейкі «дваісты». І мастацтва яго такое ж, пазбаўленае шчырасці і рэалізму жыцця. І каханне нсйкае незразумелае, эгаістычнае.

Калі ж гаварыць аб недахопах першага апавядання, дык яны таксама былі: не пашкодзіла б большага напружання ў развіцці сюжэта, больш дасканалай кампазіцыйнай скампанаванасці асобных яго частак. Але атрымалася галоўнае — характары герояў.

⁵¹ Коутун В. Метраном. С. 21.

⁵² Семашкевіч Р. Выпрабаванне любоўю. С. 126.

У 1983 г. выйшлі ў свет новыя апавяданні пісьменніцы — «Малінавае шчасце», «Чужая», «Лес», «Стары бубен», «Перайсці раку». Пазней былі напісаны іншыя: «Пацёркі для Веры», «Тарба». У 1988 г. быў выдадзены зборнік апавяданняў, які атрымаў назву па першым апавяданні «Калінавая гронка залатая». Галоўная тэма зборніка — каханне, дакладней, узаемаадносіны паміж людзьмі. Паміж тымі, хто толькі стаіць на парозе вялікага жыцця («Перайсці раку», «Лес», «Малінавае шчасце»), і каго гэтае жыццё ўжо паспела наспатоліць душэўным адчаем («Тарба», «Чужая»). Пісьменніцу цікавілі маральныя канфлікты («Тарба», «Чужая», «Пацёркі для Веры», «Малінавае шчасце»), праз якія яна і раскрывала драму душы чалавека, глыбіню яго пачуццяў (вобраз Вольгі ў апавяданні «Перайсці раку», або Агрыпінкі ў «Малінавым шчасці»). Праўда, часам здаралася і так, што адлюстраванне сітуацыі пераважвала адлюстраванне характару («Сляпы дождж», «Вядзьмар»). Да таго ж не ўсе творы вызначаліся дынамічным сюжэтам («Вядзьмар»), зладжанай кампазіцыяй («Тарба»). Але менавіта вопыт малой прозы паспрыяў пісьменніцы наблізіцца да свайго першага маштабнага твора — дылогіі «Крыж міласэрнасці», якой В. Коутун аддала амаль пяць гадоў свайго творчага жыцця. Даследчык У. Конан назваў рамана дылогію В. Коутун «унікальным у сучаснай літаратуры»⁵³.

Першая кніга рамана была надрукавана ў часопісе «Полымя» (1987. № 9—10), асобным выданнем яна выйшла ў 1988 г. Кніжка другая ішла да чытача цяжэй: першыя раздзелы друкаваліся ў «Полымі» у 1995 (№ 7—8), а заключныя толькі ў 1996 г. (№ 7). Цалкам твор быў выдадзены ў 1996 г. у выдавецтве «Мастацкая літаратура».

З'яўленню дылогіі папярэднічала карпатлівая праца пісьменніцы ў архівах Мінска, Вільні, Львова, Варшавы, Кракава, Пецярбурга, яна перагледзела дзясяткі дакументаў, тамы судовых спраў, перазнаёмілася з газетамі і часопісамі канца XIX — пачатку XX ст., прыватнымі дзённікамі, лістамі, сямейнымі альбомамі... Усё гэта, па-майстэрску уплеченае пісьменніцай у мастацкую тканіну рамана, будзе садзейнічаць перадачы агульнай атмасферы грамадскага і культурнага жыцця канца XIX — пачатку XX ст., дапаможа ёй перадаць подых самой эпохі, у якую жыла і тварыла Алаіза Пашкевіч.

У такім знітанні «гістарычна-грамадскага» і індывідуальна-асобнага праяўляецца асаблівы «дуалізм» твора, яго навізна ў кантэксце нацыянальнай літаратуры канца XX ст.

⁵³ Конан У. Вяртанне мастацкага эпаса // Літ. і мастацтва. 1998. 9 кастр. С. 7.

«Крыж міласэрнасці» — кніга тэматычна багатая, аднолькава дакументальная і мастацкая. Часам нават нельга зразумець, дзе канчаецца дакумент, гістарычны факт і пачынаецца «творчыць» — настолькі яны злітаваныя. Адметнасцю жанравага нафармлення з'яўляецца і тое, што твор гэты, які вельмі моцны ў плане псіхалагічным, больш адпавядае прозе інтэлектуальнай. Гэта да усяго сінтэз рамана біяграфічнага і інтэлектуальнага.

Знешне па форме (асабліва кніга першая) раман паядноувае дзве плыні свядомасці — аб'ектываваную аўтарскую і суб'ектышваную ад галоўнай гераіні. Аўтарка і яе гераіня нібыта перабываюць адна адну, дапаўняюць адна адну, дагаворваюць адна адна. Яны адно духоўнае і маральнае цэлае, але не аморфнае, не застылае, а эмацыянальна рухомае і зменлівае. Яны ў напружаным пошуку, у спрэчцы — з сабой, сваім «я», з акаляючым светам, але не для таго, каб гэты свет аддаліць ад сябе, а наадварот, каб яго наблізіць, каб зліцца з ім у адно, растварыцца ў ім.

Наватарская па форме жанравая арганізацыя рамана выклікала дыскусію сярод крытыкаў. «Крыж міласэрнасці», — адзначыць У. Конан, — не ёсць белетрызаваная біяграфія Алазы Пашкевічанкі, як гэта падалося некаторым рэцэнзентам. І не публіцыстычны раман-эсэ... Спадарыня Валянціна задумала... традыцыйны раман у класічным значэнні гэтага жанру, дзе акцэнты перанесены з сацыяльных роляў і прафесійных арыентацый героя (селянін, дваранін, чыноўнік, разначынец, пісьменнік, палітык і т. п.) на яго экзістэнцыю, быццё ў кантэксце сваёй эпохі і нацыянальнай культуры»⁵⁴. Традыцыйным па жанры ўспрыняў раман В. Коўтун і літоўскі крытык П. Бражэнас. На яго думку, «для класічнага зместу лепш за усё падыходзіць класічная форма». І ўвогуле ён назваў «Крыж міласэрнасці» «вельмі беларускім творам»⁵⁵. В. Шынкарэнка, наадварот, пераканана, што «мы маем справу з прыкладам твора, які выразна прадстаўляе так званую баладную прозу і надзелены яе дамінуючымі прыкметамі»⁵⁶. Тым самым яна падкрэслівае яшчэ і перавагу Коўтун-паэтэсы над Коўтун-празаікам. Дарэчы, такую думку раней выказвала і А. Сямёнава. У рамане В. Коўтун яна бачыла «творчую праграму і творчае крэда пісьменніцы, перш-наперш усё ж паэтэсы: на шмат якіх старонках адчуваецца, што кніга напісана чалавекам, які спасцігае свет паводле аге роетіса; навукі паэзіі, мастацтва паэзіі. Як і гераіня яе рамана»⁵⁷. Пісьменніца Х. Лялько

⁵⁴ Конан У. Вяртанне мастацкага эпасу. С. 7.

⁵⁵ Бражэнас П. «Крыж міласэрнасці» па-літоўску // Полюмя. 1998. № 10. С. 315.

⁵⁶ Шынкарэнка В. Скрозь хмары прабіцца маланкаю. С. 293.

⁵⁷ Сямёнава А. «Ёсць надзея і распач». С. 7.

у рамане «Крыж міласэрнасці» убачыць прыярытэтнасць гістарычнага адлюстравання: «вобраз трагічнай эпохі пярэдадня дзвюх рускіх рэвалюцый, якая выступае адною з галоўных дзейных асобін усяго рамана і якая так шмат здолела сказаць уважліваму чытачу пра наш складаны, забытаны час, я лічу асноўнаю удачаю рамана, галоўным і самым важным дасягненнем яго аўтаркі»⁵⁸.

Філасофская думка як адбітак сучаснай грамадскай свядомасці выразна праяўляецца ў творы. І гэта натуральна, бо зварот мастака ў мінуўшчыну, як правіла, абумоўлены балючымі пытаннямі сённяшняга дня. А канец стагоддзя, як і яго пачатак, найперш быў узрушаны нацыянальным пытаннем, ідэяй нацыянальнай незалежнасці. Разам з тым трэба прызнаць, што дух сучаснасці, ідэі сучаснасці, уплеченыя ў канву рамана, не парушаюць мастацкіх прапорцый, не з'яўляюцца празмернымі.

Рэвалюцыя 1905 г., яе змест і маральная сутнасць, ідэя самавызначэння Беларусі — галоўныя «цэнтры» палемікі, у якую ўцягнуты амаль ці не ўсе героі. Гэтыя пытанні абмяркоўваюцца на бясконцых мітынгах і сходах, у асяроддзі рабочых і інтэлігенцыі, але найбольшай актыўнасцю вылучаецца вядома студэнцкая моладзь. І гэта зразумела, бо «моладзь, як тое люстэрка, у якім добра люструюцца дакладныя праявы духоўнага стану грамадства»⁵⁹. Час быў насычаны разнастайнымі сацыялістычнымі ідэямі, у моду ўваходзілі вучэнні Л. Талстога і К. Маркса, асабліваю папулярнасць набыло бясцтва Максіма Горкага, зноў усплыло масонства... І праз усё гэта — пульсуючая думка аб неабходнасці нацыянальнага адраджэння «паўночна-заходняга краю». Толькі які шлях абраць? «Вы хочаце, панове, каб гэты край — без хамута? Ідэалізм!» (321) — гэта голас Іосіфа Вінклера, аднаго з кіраўнікоў тэарыстычнай суполкі «братоў-апосталаў». Без «хамута» нельга, але чый «хамут» лепшы — расійскі, польскі ці, можа, наогул нямецкі? Нямецкі нават лепш, «нямецкую мову наш народ ніколі не прыме, асіміляцыя тут немагчыма. Немец хутчэй штурхне тутэйшы люд да нацыянальнага яднання» (322). А можна і палякаў прызнаць, яны «усё ж больш культурная нацыя, якая паважае і сябе і іншых», не тое, што «дзікуны» рускія, «хто яшчэ так аплёўвае сваіх святароў, як расіяне сваіх барадастых папоў?» (321).

Удзельнікаў агульнай дыскусіі можна падзяліць на два лагеры. Першы паядноўваў сацыял-дэмакратаў, дэмакратаў-асветнікаў, нацыянальных адраджэнцаў, другі лагер прадстаўляюць тэарыс-

⁵⁸ Лялько Х. «Вітаю зноў пазіі бясмерце...» // Роднае слова. 1996. № 4. С. 40.

⁵⁹ Коутун В. Крыж міласэрнасці: раман: у 2 кн. Мінск, 1996. С. 316. Далей спасылкі на гэта выданне даюцца ў тэксце з указаннем старонкі ў дужках.

ты на чале з ідэйнымі лідарамі Вінклерам і Малецкім, побразы
іх цікава заяўлены ў рамане. У кантэксце гэтай агульнай дыс-
кусіі «рэвалюцыя і тэрор» гучыць адметны голас Элізы Ажэшка.
«Вялікая гродзенская самотніца» не верыла ў надыходзячую рэ-
валюцыю 1905 г., не верыла ў ідэю сацыялізму. Ажэшка пага-
даецца, што народнае жыццё мае патрэбу ў абнаўленні. «Але ж —
не з прымусу! А з волі людской» (362). Ажэшка належыла да па-
шлення інтэлігенцыі, пакалення рамантыкаў сярэдзіны XIX ст.,
шкалення, якое ішло ў рэвалюцыю з высокімі парываннямі,
верай у народ. Яны глядзелі «на родную зямлю, як на мілае
аблічча маці», а ў далёкім небе бачылі «дзве вялікія зоркі, якія
маюць імёны: Справядлівасць і Свабода!» (372). Яны не пера-
маглі, «да велічнага пераможнага пажару нас не дапусціла зам-
кнутая мужыцкая хата!» (92), — з сумам адзначыць Эліза Ажэш-
ка. Але менавіта «яны былі сарцавінай айчыннага дрэва», таму
«і згарэлі на ахвярным шчыце. Глорыя Вікіці! Слава перамож-
ным!» (372—373). І галоўнае — зоркі тыя не згаслі, яны вечныя,
і любоў ад іх струменіцца таксама вечная, «сотні змагароў пры-
нялі гэтую любоў разам з крывёю папярэднікаў. І разам са сваёй
аддалі і яшчэ будуць аддаваць нашчадкам» (373). Народ не можа
страціць жрацоў тых зорак, бо страцішы іх, ён страціць і сябе.
Святло ад тых «зорчак» прыняла і Алаіза. Яна духоўны спад-
каемца сваёй настаўніцы Элізы Ажэшка.

Алаіза Пашкевіч (Цётка) — галоўная гераіня рамана В. Коў-
тун абрала найбольш складаны перыяд з жыцця Цёткі: віленска-
нецярбургскі. Гэта былі яе універсітэты жыцця і палітычнай ба-
рацьбы — праз далучанасць да студэнцкага руху, праз сустрэчы
і сяброўства з лепшымі людзьмі свайго часу.

Алаіза добра зведала жыццё, бо сама прайшла праз яго —
і тады, калі вучылася на курсах Прозаравай, і калі была курсіст-
кай прафесара Лесгафта, і тады, калі працавала на пошце і ў ля-
чэбніцы, і нават тады, калі наведвала трупярні, лепрызорыі, ра-
тавалася сама і ратавала іншых ад жахлівай паводкі на Няве
1903 г. Жыццём былі і яе шkolкі, і яе палітычная дзейнасць.

Алаіза змалку засвоіла, што «як ты з людзьмі, так і людзі
з табою. Такі закон прыроды» (33). Яна любіла свой народ як
любіла бацькоў сваіх — няхай яны былі часам і несправядлівымі,
часам жорсткімі. Але яна была іх часткаю, іх працягам — фізіч-
ным і духоўным. І задуменнасць яе адтуль, ад продкаў. А яшчэ
ад характару. В. Коўтун адлюстроўвае працэс «нараджэння» паэта
ад самых «вытокаў». Алаіза у дзяцінстве любіла забірацца у гум-
но, на вышкі, на сена. Ужо тады яна пачула у сабе нейкую не-
зразумелую музыку, якая гучала усё мацней і мацней. Неўзабаве

да гэтай музыкі далучыцца «голас» бясконцага Часу. Душа дзяўчынкi і гэты «голас» упiтала ў сябе. Як упiтала раней прыгажосць навакольнага свету. Гэта вельмi сiмвалiчна, што Алаiза, дзiця прыроды, найчуйная частка яе, менавіта ў лесе, у сваiм бярозавым гаi, зусiм неспадзявана, але выразна адчула сваё зямное наканаванне: «Перабiраючы рыфмы, што, здаецца, склалiся яшчэ раней, у думках запульсiравала нечаканае: яна, Алаiза Пашкевiч са Старога Двара, яна — верыць, моцна верыць, што ёй, менавіта ёй, наканавана зрабiць для свайго спакутаванага краю болей, чым iншым кабетам беларускiм. I гэта яна — адчула. Гэта дакладна ведае» (285). Алаiза-дзяўчынка малiлася свайму анёлу, каб той дапамог ёй усё наканаванае здзейснiць, збярог яе дзеля справы, не дзеля сябе, а дзеля народа.

Так нараджаўся Паэт. Нараджалася Асоба. В. Коўтун iмкнецца перадаць «тэхналогiю» творчасцi на узроўнi псiхафiзiялагiчным — ад першых неусвядомленых унутраных штуршкоў-iмпульсаў: «Спачатку востры, як шыла, ён («нясцерпны звон». — В. Л.) працяў наскрозь усю галаву, ажно пацямнела ў вачах i цяжка было вытрымаць, устаяць на ватных нагах. Потым боль пачаў разбухаць i мацнець павялiчвацца, як надзьмуты шар, — зазвiнеў усё мацней, i мацней, распiраючы уласную абалонку, i раптам лопнуў на самай высокай ноце.

Наступiла цiшыня. Як кароценькая перадышка. I тады у аглушанай галаве, у розных яе куточках пачалi узнікаць дзiўныя прывiдныя малюнкi... Насланнё... Вадаспад... Бясконцасць...» (13).

Цётка была дзiцём свайго часу — таго рэвалюцыйнага, шмат у чым супярэчлiвага. Адсюль i яе супярэчнасцi — у творчасцi, у свядомасцi. Хвалi рэвалюцыi моцна запаланiлi душу Алаiзы, запалiлi яе чуйнае да любовi i спагады сэрца агнём помсты, агнём нянависцi — не да народа, канешне, з якiм яна заўсёды размаўляла на яго роднай мове, а да тых, хто гэтым народам пагарджаў. Ва ўступным слове да рамана, у сваiм звароце да гераiнi, В. Коўтун скажа: «Ты жыла Рэвалюцыяй, была яе дачкой i сястрой. Твая душа уздыхнула з палёгкаю: нарэшце будзе народу воля. Ты хадзiла па вулiцах растрывожанай Вiльнi i гаварыла такiя прамовы, якiя запальвалi сэрцы работнiц агнём веры i барацьбы, i якiя пасля Ты нiяк не магла успомнiць. Усё паглыналася хваляваннем.

«Мы дамо! Мы — сiла! Мы — права!»⁶⁰

Так, Алаiза была палымянай рэвалюцыянеркай, бунтаркай, але ў першую чаргу рэвалюцыянеркай па духу, бунтаркай-

⁶⁰ Коўтун В. Гэта было жыццё // Крыж мiласэрнасцi. Мiнск, 1988. Кн. I. С. 4.

асветніцай. Праўда, яе гарачкавы максіmalізм не мог устаяць і перад моднымі тады барыкадамі, і яна заклікала да іх. Яна, якая ніколі не губляла Бога ў душы, прамаўляла: «Цара павесіць трэба! Трэба...» Яна напіша «Хрэст на свабоду», «Мора», «Пад штандарам», «Прысягу над крывавамі разорамі». Яе вершы распаўсюджваліся як рэвалюцыйныя пракламацыі, а пасля сталі хрэстаматыйнымі, яны заклікалі народ да рэвалюцыйнай барацьбы з царызмам. Але ж яна пісала і іншае: «Мужыцкую долю», «Сыноч маленькі», «Мужык не змянуся», «Музыкант беларускі», «Родную вёску», «Лучынку» і шмат што іншае. «У кожнага з нас павінен быць свой шэсцьдзясят трэці год...» (92) — скажа Ажэшка. Год вялікіх надзей і спадзяванняў, і вялікіх узрушэнняў таксама. Для Цёткі такім годам быў 1905. Год, пасля якога ў яе пачаўся інтэнсіўны пошук новых маральных каштоўнасцей, новых духоўных арыенціраў.

Цётка ў рамане В. Коутун — асоба трагічная. Не выпадкова, што яе вобраз неаднаразова параўноўваецца ці, дакладней, асацыюецца, то з блакітнай падстрэленай птушкай, то з акрываўленым голубам, то з «вялізным скалечаным жоравам» (99). Гэта спрадвечны лёс усіх, хто адметны талентам, хто нясе на сабе крыж боскага наканавання. Крыж сумленнасці народнай. Крыж месіянства. «Я зразумела самае важнае, — скажа Алаіза пані Ажэшкавай. — Усё, што прыйшло да нас ужо гатовым і правяраным, — усё трэба выпрабоўваць сумненнем... Выпрабоўваць сумненнем, значыць імкнуцца паляпшаць» (90). У імкненні да паляпшэння і немагчымасці палепшыць — галоўная драма паэта усіх часоў.

Працягваючы спрэчкі аб ролі і значэнні паэта ў развіцці грамадства, В. Коутун закранае пытанне аб сутнасці мастацтва наогул. У структуру тэкста ўводзіцца вобраз віленскага богамаза, а пасля цвітарнага вартуніка Васіля Гразнова. Гэта важная частка дыскусіі, выніковая. Сапраўдная сіла мастацтва — стваральная. Гэта ад Бога-творцы. «Я заўсёды баяўся бачыць свет вачамі таго, хто умее толькі знішчаць...» (396), — скажа Гразноў, ужо прайшоўшы праз сваю унутраную драму. Мікеланджэла, Бах былі геніямі не толькі таму, што стаялі блізка ад Бога, але яшчэ і таму, што задавальняліся нябеснымі ўзнагародамі. Усё здаецца правільным і слушным. І Гразнова хочацца падтрымаць: сапраўды, зямны прагматызм абясцэніў мастацтва, здрабніў яго. Але разам з тым у словах богамаза нешта насцярожвае, і гэтае «нешта» неўзабаве набывае якасці спрэчнай канцэпцыі. «У мяне, мілая, — звяртаецца мастак да Алаізы, — гэтае самае паняцце радзімы мае толькі эмацыянальныя межы. Любоў, нянавісьць, вера.

Мая радзіма... мае сэрца. Там няма ні Арла, ні Вільні. Няма і цара. І ніякага народа няма... мастацтва павінна ўзвысіцца над страцямі зямнымі» (408—409). Мастацтва без сацыяльнага і — галоўнае — нацыянальнага зместу, без канкрэтнага чалавека, без страцей і эмоцый? Але хіба тады гэта мастацтва? Алаіза бачыць тое, што адмаўляецца бачыць Гразноў. У статуі Медзічы яна бачыць яшчэ і вялікі адчай творцы, а не толькі служэнне мастака, абстрагаванае ад страцей. Утрыруючы мастацтва вялікага Мікеланджэла, Гразноў перакрэсліваў, адмаўляў і ёй, паэтцы, у праве на яе творчасць, бо яна таксама пісала душой. Сваёй уласнай і свайго народа. Як і жыла. Мастацтва без душы — гэта памерлае мастацтва. Яно не мае водгуку ні ў душы народа, ні ў гістарычнай прасторы. Так, Алаіза «думае вачамі», жыве «толькі адной хвілінай. Якую перажывае». «Але ж гэтая хвіліна — не толькі мая. І не адна я жыву ў тую хвіліну. А — цэлыя народы... у адну хвіліну можа ўмясціцца усё. І смерць. І жыццё» (409). У гэтых словах закладзена філасофія творчасці Цёткі, сфармулявана сутнасць сапраўднага рэалістычнага мастацтва, прынцыпамі якога, дарэчы, кіравалася і сама пісьменніца В. Коутун.

Геранія В. Коутун — гэта яшчэ і жанчына, якая кахае, памыляецца, але зноў кахае — палымяна, аддана, пакутна (Алаіза і Андрэй Гмырак, Алаіза і Кастусь Каранец, Алаіза і Сцяпонас Кайрыс). Яна з тых, пра каго згадваў Гейне, калі пісаў, «што хацеў бы знайсці на самай высокай вяршыні магутны дуб, вырваць яго, умакнуць вяршыняй у кратэр вулкана і напісаць ім на небе вогненнае прызнанне: «Ich liebe dich» — Я кахаю цябе!» (41).

Як слушна адзначыла В. Шынкарэнка, «якраз у асэнсаванні творчага, і ўвогуле жыццёвага подзвігу Цёткі, у паказе яе асабістых перажыванняў бачыцца... наватарскі падыход В. Коутун у асвятленні вобраза адной з нямногіх хрэстаматыйных пісьменніц беларускай літаратуры»⁶¹. Да гэтага трэба толькі дадаць, што навізна вобраза Цёткі бачыцца ў выніках духоўных пошукаў гераніі.

Эліза Ажэшка была пераканана, што рэлігія, яе «чыстая сутнасць» — гэта «вера ў бессмяротнасць душы, у яе сапраўдную унутраную цягу да Боскай мыслі, да Боскай мэты... Прыйсці да Бога можна толькі па адной дарозе! Прадвы і міласэрнасці» (450). Такой дарогай, цяжкай і пакутнай, ішла Алаіза. Дарогай духоўнага самаудасканалвання. Каб нарэшце адкрыць новае для сябе разуменне чалавека, спасцігнуць яго самакаштоўнасць. Перад тым, як пайсці з жыцця зямнога, вялікая паэтка зразумела галоўную для сябе ісціну: «Ніхто з нас не вольны быць суддзёю іншых людзей. Роўна як і суддзёю аднаго чалавека» (485). Алаіза

⁶¹ Шынкарэнка В. Скрозь хмары прабіцца маланкаю. С. 291.

шніцца перад людзьмі і перад Госпадам за сваё ранейшае «павесць...» Няважна цяпер — каго. Важна, што «жыццё чалавечае — у руках Боскіх мае быць!» (485).

Аднак не усе крытыкі пагадзіліся з такой трактоўкай вобраза Цёткі. Тая ж В. Шынкарэнка пераконвала, што «думка аб уседаравальнасці больш належыць самой В. Коутун, чым Цётцы»⁶², матывуючы гэта тым, што Цётка па тым часе не магла асэнсаваньць усіх урокаў кастрычніцкай рэвалюцыі. Літоўскі крытык П. Бражэнас, наадварот, лічыў ідэю уседаравальнасці найбольшым дасягненнем вобраза Алаізы. Але тое, што Алаіза яшчэ да «наступстваў» крывавага Кастрычніка... свядома адварочваецца ад тых, хто сацыяльную роўнасць разлічвае дасягнуць праз крывавы тэрор», П. Бражэнас тлумачыць «сяброўскімі, інтымнымі, сямейнымі сувязямі са Сцяпонасам Кайрысам»⁶³.

«Крыж міласэрнасці» — гэта вялікі хор галасоў, у якім кожны голас мае сваё індывідуальнае гучанне. Па сваёй псіхалагічнай адметнасці, багаці ўнутранага свету, складанасці характару «негалоўныя» героі рамана мала у чым саступаюць галоўнай гераіні. Такі Андрэй Грымак, якога У. Конан назваў «тыповым «блудным сынам» беларускай вёскі»⁶⁴, такі ротмістр Ганісарэцкі, верны вартавы імперыі. Такім жа індывідуальным «голосам» надзелена блізкае і далёкае акружэнне Алаізы Пашкевіч: бацькі Ганна і Стэфан Пашкевічы, паўстанец 1863 г. дзед Гаўра, Эліза Ажэшка, Вацлаў Іваноўскі, Кастусь Каранец, Карусь Каганец, музыкант Гурлёніс, вядомы адвакат Коні і інш. Гэта — «кантэкст» галоўнай гераіні, яе асяроддзе, яе «найбольш выразны і найбольш асэнсаваны фон дзеяння»⁶⁵.

У раманнай прасторы віруюць людзі і думкі, віруюць падзеі, віруе само жыццё. Нібыта на кінаплёнцы, аб'ёмна паўстае кірмаш у Пінску 14 ліпеня 1899 года. Усё — у гуках, фарбах, у руху. Гэтак жа па-мастацку выразна, эмацыянальна-трагедыйна адлюстравана паводка ў Пецярбургу 12 лістапада 1903 г. Якая моц стыхіі, якое напружанне, — у людзей і ў прыродзе. Гэтая сцэна мае яшчэ і сімвалічнае значэнне, яна ўспрымаецца як прадвеснік крывавых рэвалюцыйных падзей. «Вецер біў у твар снегам і гнаў перад яе лікам густую пену. Ад промняў блізкага сонца вада навокал зрабілася барвоваю, і Алаізе раптам здалася, што уся гэтая паводка налілася крывёю...» (238). Нельга не адзначыць і каларытнай, эмацыянальна насычанай сцэны наведвання Алаізай Ямбургскай

⁶² Шынкарэнка В. Скрозь хмары прабіцца маланкаю. С. 292.

⁶³ Бражэнас П. «Крыж міласэрнасці» па-літоўску. С. 318.

⁶⁴ Конан У. Вяртанне мастацкага эпасу. С. 7.

⁶⁵ Бражэнас П. «Крыж міласэрнасці» па-літоўску. С. 318.

калоніі для пракажонных — выдатнае валоданне мастацкай і побытавай дэталлю, уменне перадаць агульнае псіхалагічнае напружанне гэтай установы, атмасферы яе выключнасці. І за гэтым выключным, адзінкавым зноў сацыяльна значнае, абагульненае: лепразорый не толькі тут, у калоніі, ён і там, адкуль прыехала Алаіза, ён — паўсюль.

Заслуга пісьменніцы В. Коутун у тым, што яна напісала свой адметны раман пра падзеі і жыццё народа ў пачатку XX ст., стварыла *сваю* Цётку, адлюстравашы гэты вобраз па-новаму, нетрадыцыйна — найперш раскрыла трагічную сутнасць паэткі-рэвалюцыянеркі. Гэта быў па тым часе досыць смелы учынак з яе боку.

Па рамане «Крыж міласэрнасці» рэжысёр Дзіямара Ніжнікоўская зняла аднайменны гістарычны тэлефільм. Сцэнарый у сааўтарстве з Ф. Коневым напісала В. Коутун.

Як адну з галоўных у працэсе гісторыка-культурнага фарміравання гуманістычных прыярытэтаў канца 1990-х — пачатку 2000-х гадоў В. Коутун вылучае ідэю хрысціянскай этычнай духоўнасці. Да гэтай ідэі яна наблізілася ў рамане «Крыж міласэрнасці». Спасціжэнне катэгорыі міласэрнасці ў сакральным яе значэнні як маральнай асновы быцця прывялі Алаізу Пашкевіч да хрысціянскага светаразумення. Гэта стала «духоўным прыныпам» Цёткі — цяжкім пакутным «крыжам», які яна адчайна і годна несла напрыканцы свайго жыцця.

Ідэя хрысціянскай самасвядомасці як асновы духоўнага абнаўлення грамадства, зямлі беларускай стала дамінантнай у рамане-жыцці «Пакліканая» (1998—2007). Гэты твор стаў лагічным завяршэннем духоўных пошукаў В. Коутун. Упершыню ў беларускай літаратуры пастаўлена праблема святасці — і не толькі як праблема маральна-этычная, але і філасофская.

Пісьменніца не адразу адважылася «дакрануцца» да вобраза Еуфрасініі Полацкай — святой заступніцы зямлі беларускай. Было атрымана ужо і благаслаўленне Мітрапаліта Мінскага і Слуцкага, Патрыяршага Экзарха ўсяе Беларусі Філарэта, а яна усё сумнявалася. І толькі пасля начнога, вядомага толькі адной ёй, сакральнага снабачання, калі перад ёй аб'явілася сама Святая, яна адважылася. У тую ж ноч яна напісала першыя старонкі твора. Пасля былі нястомныя пошукі факталагічнага матэрыялу: летапісныя звесткі, гістарычныя працы М. Карамзіна, М. Мікалаева, шматлікія даведнікі і энцыклапедыі, царкоўныя жыцці ігуменні, працы філосафаў і тэолагаў XII ст. і г. д.

Працэс хрысціянізацыі славянскіх народаў быў складаным, трагічна-супярэчлівым. В. Коутун у сваім мастацкім дыскурсе,

імкнучыся да адлюстравання рэальнай гісторыі, рэальнай псіхалогіі часу, не абыходзіць моманты жорсткай барацьбы. Канфлікт перавызнанняў адзін з важнейшых у сюжэтным развіцці. У вір процістаяння ўцягнены шматлікія дзеючыя асобы — ад епіскапа і Еуфрасінні, якія прадстаўляюць маладое хрысціянства, да прадстаўнікоў паганства: вешчуны Вікула і Валодша. Разам з тым, як адзначыць сама пісьменніца, «чым больш машнела хрысціянская вера, тым большы размах набывала крывавая барацьба паміж Полацкам, Ноугарадам і Кіевам за вярхоўную княжую уладу...»⁶⁶ Дванадцатае стагоддзе пачыналася «трывожна і неміласэрна» (17).

Мастацкае поле ўключае ў сябе шырокую геаграфічную прастору: Полацкае княства, Меншчына, Кіеў са святымі лаўрамі, Візантыя і Канстанцінопаль, Міжземнае мора, Галілея, Іудзейская пустыня, Іерусалім і г. д. Часавыя межы рамана-жыцця — пачатак XII ст. — канец 60-х гадоў XII ст.

Рэтраспектыўна, праз бясконцыя успаміны паломнікаў, пададзены шырокі малюнак жыцця таго гістарычнага часу. Таксама рэтраспектыўна, праз самарэфлексію, адлюстраваны і жыццьяпісы галоўных персанажаў: Еуфрасінні Полацкай, Еупраксіі, менскай князеўны Вольгі. Але суб'ектыўнасці тут няма. З голасам героя зліваецца аўтарскі голас, іх дапаўняе дакументальнае пісьмо, гістарычныя звесткі і г. д.

У «Пакліканых», як было раней у «Крыжы міласэрнасці», пісьменніца паядноувае у адным эпічным малюнку рух гісторыі, дзеі вялікіх мас людзей з рухам індывідуальнага лёсу, з працэсам духоўнага развіцця асобнага чалавека. Кожны з элементаў неабходны, каб склаўся маштабны малюнак быцця. Пры гэтым у В. Коутун эпічнае апавяданне сінтэзуецца з псіхалагічна-аналітычным, дзе драматычнае адлюстраванне пераважвае лірычнае.

Атмасфера міру, напружаная, неспакойная, змяняецца малюнкамі бесперапынных крывавых войнаў і сутыкненняў за княжыя стальцы, калі, кажучы словамі аднаго з персанажаў, нібыта сам «Іспра з пекла вылез і усё перавярнуў на свеце» (104). Крывіцкая зямля была усеяна трупамі ратнікаў Рогвалода і Давыда. Здавалася, па ўсім свеце распаўзлося адно зло, «цёмра чалавечая», і гэта было страшней за чуму, хваробу цялесную, якая ў той год забірала тысячы чалавечых жыццяў.

Ідэя барацьбы добра і зла закладзена ў прыродзе, створанай самім Творцам. Дабро і зло — пачаткі субстанцыяльныя, узаемазвязаныя. На тэзу павінна быць антытэза. Гэта — закон, і ён пакладзены ў аснову Сусвету. Улада, па В. Коутун, — зло абсалютнае.

⁶⁶ Коутун В. Пакліканыя. Мінск, 2007. С. 17. Далей спасылкі на гэта выданне даюцца ў тэксце з указаннем старонкі ў дужках курсівам.

Праблема улады — адна з цэнтральных у тэксце. Перагортваючы адна за адной старонкі крывавых бітваў за княжы сталец, пісьменніца імкнецца высветліць «тую вялікую таямніцу, якую тоіць у сабе д'ябальская спакуса улады і ўсялякая магчымасць быць мацней за іншага чалавека. І мацней настолькі, што мож- на нават забраць у супраціўніка дар Боскі — жыццё» (127).

Рух айчыннай гісторыі — гэта трагічны рух, лічыць аўтар «Пакліканых». Д'яблам спакушаныя, людзі праліваюць кроў за уладу, забываючы аб тым галоўным, што «мы здавён — сейбіты. Араты-вернікі мы. І прадзеда нашы, ад зямлі, займаліся тар- жышчам хлеба і запальвалі паходні на свята свяшчэннага плуга. Ворнікі-скалоты мы!..» (158) — пераканана даводзіць пісьменніца. Людзі нібыта «адракліся» ад сваёй спрадвечнай сутнасці. Яны забыліся пра дух, якім усё наталяцца павінна. Забыліся пра «меч духоўны, які ёсць Слова Божае» (139).

Ідэя любові як ідэя Бога праходзіць лейтматывам праз усю апавядальную прастору твора. «Бо нічога не ўзрастае на зямлі гэтай без любові» (35); любоў усюдысная, «ці на неба чалавек узьдзе — і там любоў. І ў апраметную рыне — любоў знойдзе. Уладжана любоў і ў чэраве маці тваёй» (66). Без любові чалавек, «як хваля... якую вецер гоніць, распырсквае» (66).

Любоў, па В. Коўтун, галоўная «рухальная» сіла, яна дае «вецер і агонь ратавальны. Сыпле снег, як попел. Мацуе завалы ў бра- мы свае... Дабраслаўляе сыноў нашых сярод неба... Пакрывае неба заслонамі. Рыхтуе зямлі спорны дождж. Расціць на горах траву. Дае жывому ўсяму на зямлі пашу ягоную» (72). Такім чынам, любоў — паняцце сакральнае. Гэта абсалютны стваральны пача- так. Менавіта ён і пакладзены ў аснову Сусвету. Гэта — Любоў- абсалют, як праўленне Духу-абсалюту.

В. Коўтун славіць не Бога абстрактнага, а Бога-Чалавека, экзістэнцыяльнага Бога. Боскі пачатак, або сфера Бога, — не пазачалавекам, а ўнутры чалавека. «Сказана: прыйдзі да сябе і прыйдзеш да Айца нябеснага» (121). Катэгорыя Бога ў кантэк- сце рамана ўспрымаецца ў значнай ступені як катэгорыя ма- ральнага, ці лепш па-руску, *нравственнага* кшталту. Гэта — сфе- ра высокага духу. Духу — абсалюту.

Упершыню ў беларускую літаратуру ўводзіцца катэгорыя свя- тасці. Свет і чалавека уратаюць толькі безумоўныя хрысціянскія імператывы: ветхазаветнае «не забі» і евангельскае «не супра- ціўся злу». Любоў, міласэрнасць, уседаравальнасць — вось галоў- ныя моманты этычнай праграмы аўтара «Пакліканых». Яны — асноўныя складнікі катэгорыі святасці. І гэта не абстрактная філасофема, праграма гэтая «матэрыялізуецца» ў вобразе галоў-

най гераіні Еуфрасіні Полацкай — адной з «пакліканых». Але ідзіна «абранай».

Полацкая ігумення, напрыканцы свайго доўгага манаскага жыцця, апынуушыся на святой зямлі Галілеі, «усё узіралася ў пачварныя валы і нізкія усклочаныя хмары, нібыта намагалася ў смяротнай кудасе разглядзец і разгадаць тое спрадвечнае, да чаго яна гэтак адчайна і доўга, праз усё сваё жыццё, спяшалася» (20). Яна просіць у таго, каму амаль усё жыццё аддана службыла, дазволу пусціць «кола памяці праз жыццёвы круг, бо ўжо гатова сэрца маё» (28). І яна «усё ніжэй апускала голаў у пякучую памяць» (20). Памяць-успамін, памяць-расстанне. Гэта ёй было край неабходна яшчэ і для свайго унутранага падсумавання. Гераіні хацелася, перш чым навечна растварыцца ў вялікім духоўным космасе, яшчэ раз дакрануцца да таго зямнога, «чалавечага», людскага, якое трымала яе ў сваім палоне, хоць здавалася, што усё даўно забыта, «прамінула і адышло ў нябыт» (28). І яна узіралася, усё глыбей і глыбей, — у тыя далёкія часіны, калі яна, князёўна, дачка відбескага князя Святаслава-Георгія, унучка Уладзіміра Манамаха, зродніца князёў вялікіх полацкіх Барыса і Рагвалода, лёгка хадзіла па яркай раскошы травы, слухала раку, спевы птушак. Яе, манахіню, нібыта нехта настойліва клікаў, гукаў у далёкую маладосць, калі ўсе яны, вучні Данілавы, пакляліся не пакідаць адзін аднаго «ні ў агні, ні ў вадзе...», або, калі яе, юніцу збіраліся выдаць замуж за смаляніна Дабраслава... То зноў, у каторы раз, гераіня вярталася ў вузенькія сцены сафійскай галубіцы. Мяккі ветрык бясконцай Іудзейскай пустыні «лёгка перагортваў манускрыпты яе уласнага, такога доўгага і няпростага жыцця» (42).

В. Коўтун з самага пачатку адмовілася ад ідэалізацыі вобраза Еуфрасіні (як, дарэчы, і іншых сваіх герояў). Яе гераіня — спрэс проціборства зямнога і духоўнага. Зямное, цялеснае моцна трымалі яе ў сваім палоне, але яна ўпарта адмаўлялася ад усіх радасцей зямных, бо іншае мела зрабіць. Ды і наогул, «слава зямная — прах і попел. Знікае, як падманная пара. І горш павуціння аблытвае людзей. Слабасці плоці часам мацней за сілу духу» (208).

Яшчэ юніцай Еуфрасіні (у міры Прадслава) далучалася да кніжных навук, вывучала мовы, у тым ліку і грэчаскую ў пісца Данілы. У кнігах шукала яна паратунак для сваёй душы. «Кніжкі, як сонейка ўдзень. Як месяц уначы... Кніжкі — гэта Гасподзь, які ёсць — Слова» (32). З асаблівай пашанотай ставілася гераіня да вялікай святой Еуфрасіні Александрыйскай. Думкамі яе валодалі людзі моцныя духам, жанчыны, якія «не з жалеза, а з моцнага духу. І імёны іх напісаны на нябёсах», і якія, «прыняўшы моц

мужчынскую, адсеклі ад сябе грахі і слодычы зямныя мечам» (30). І Прадслава-Еуфрасіння вучылася трымаць у руках гэты «меч», яна «ўпітвала» ў сябе моц духу, які уліваўся ў яе з высокага неба, з роднай зямлі. Яна хацела быць падобнай да тых чатырох жанчын-апякунак, постаці якіх яна ў дзяцінстве убачыла на мініяцюры манаха з Рыма.

Яшчэ ў 12-гадовым узросце юная княжна пакінула шыкоўны палац бацькі свайго і прыняла манаскі пострыг. З гэтага моманту і пачаўся яе цяжкі шлях — шлях бясконцага выпрабавання і бесперапыннай малітвы. Шлях самаахвяравання і самаадрачэння. Шлях да горніх вышынь.

Сілы нябесныя зрабілі Еуфрасінню відушчай, а паязь з зямлёй зрабіла яе адчувальнай да болю чужога. Яна чула «развярэджаны стогн параненай зямлі» (66) і боль людзей — жывых і нават памерлых. Душы памерлых таксама звярталіся да яе, яны крычалі, прасілі яе дапамогі, заступніцтва — перад Ім, Вышэйшым. І Еуфрасіння малілася, ратавала жывых і памерлых ад панскага агню. Маліла Бога аб літасці да усіх, «нікому не вядомых, прыплылых на ладдзях, і чаўнах» (64), да тых, «чыя целы з баявымі ранамі ці чорнымі дзірамі д'яблавай чумы ляжалі цяпер на колах» (65), да усіх гвалтам загубленых. Нібыта ўвесь боль свету уліваўся ў яе спакутаваную малітвай душу. І гэты чужы боль станавіўся яе уласным. Ён паласаваў яе цела з новай і новай сілай. А яна прасіла усё новых і новых выпрабаванняў, бо менавіта ў іх бачыла сваё і ўсяго роду чалавечага ратаванне.

Геранія В. Коутун — не менш шэкспіраўскага героя: па ўнутраным багацці і разнастайнасці душэўнага стану. Гэта вобраз сакральны ў беларускай літаратуры (калі разумець пад сакральнасцю якасць, якая валодае абавязковым станоучым маральным зместам). Нароўні з вобразамі Міхала («Новая зямля»), Васіля Дзятліка («Палеская хроніка»), Сцепаніды Багацька («Знак бяды»). В. Коутун прапануе грамадскасці «мадэль» беларускага хранатопа, які мае сваю сістэму каштоўнаснага вымярэння, — абсалютную арыентацыю на хрысціянскае светаадчуванне, калі быццё і небыццё успрымаюцца як манада ў манадзе.

Еуфрасіння Полацкая — асоба адраджэнскага кшталту. З шэрага сусветна вядомых: Скарына, Будны, Цётка. Але яна і адрозная ад іх — праз сваю святасць. Яна не толькі «пакліканая», але і «абраная». Яна — пакутніца, якая, падобна свайму Настаўніку, імкнецца ўзяць на сябе грахі чалавечыя. І пры ўсім гэтым яна, як з'ява мастацкая, захоўвае «непадзельную сутнасць».

У другой кнізе рамана аўтарскія акцэнтны змяшчаюцца, пісьменніца больш увагі надае акружэнню полацкай манашкі. Побач

і Еуфрасінняй выпісаны шэраг «жыццй», дакладней, жыццяпісў, якія маюць свае асобныя апавядальныя лініі, — з тым, каб урэшце перасячыся або зліцца з галоўнай лініяй — лініяй Еуфрасінні.

В. Коутун стварыла твор, адмысловы па сваёй унутранай структуры.

Сон, трызненні, відзежы — адыгрываюць важную ролю ў структуры вобразаў. Як і ўвогуле ў апавядальнай прасторы твора. Але усё гэта не зніжае рэальна-жыццёвага напаўнення рамана. Нават наадварот, падкрэслівае яго канкрэтна-гістарычны змест. Рэальнае суадносіцца з містычным, дзе асаблівая роля адводзіцца цудам Еуфрасінні.

Раман «Пакліканыя» заняў пачэснае месца ў шэрагу адметных узораў нацыянальнай прозы і ўвогуле еўрапейскай літаратуры — па сваіх высокіх мастацкіх якасцях, па глыбіні і шматбаковасці ў адлюстраванні вобразаў Часу і Асобы. Гэтым творам В. Коутун адкрыла новыя магчымасці дакументальна-мастацкай і інтэлектуальнай прозы, — набліжаючы яе да жанру жыцця. Раман паядноўвае, сінтэзуе ў адно мастацкае цэлае гісторыю, дакумент, літаратурнае уяўленне як «волю да звышбыцця» (Г. Башляр), элементы «Жыцця» і моманты попкультуры — дэтэктыу. Займальнасць сюжэта, нязвыкласць тэматыкі, стылёвыя эксперыменты — усё гэта паслядоўна і арганічна скіравана на выяўленне жыццёва важных, быццйных праблем беларускага народа, беларускага этнасу. Але нават не гэта галоўнае. Письменніца адкрывае незвычайную для беларускай літаратуры філасофскую тэму — тэму святасці. Яе раман-жыцце змяшчае ў сабе новыя маральна-этычныя арыенціры, сцвярджае веру ў чалавека светлага, «пакліканага» і «абранага». Кніга гэта ў кантэксце сучаснай нацыянальнай прозы стасуецца не толькі з той літаратурай, якая была, але і з той, якая яшчэ будзе.

У 2009 г. у выдавецтве «Лімарыус» быў надрукаваны зборнік вершаў В. Коутун «Малтва да Калымы». Кніга выйшла пад псеўданімам Лесі Беларускай. Гісторыя «народзін» кніжкі мае сваю інтрыгу. Асаблівыя спрэчкі вяліся вакол імя беларускай «калымчанкі» Лесі Беларускай — нібыта рэальнай беларускай паэткай, пацярпелай ад сталінскага рэжыму. В. Коутун была пераканана, што канкрэтнай Лесі ніколі не было. Гэта — літаратурная містыфікацыя.

Эпіграфам да зборніка «Малтва да Калымы» письменніца абрала выказванне Васіля Быкава, напісанае ім ва ўступе да хронікі часоў культуры асобы Яўгеніі Гінзбург «Круты маршрут»: «...гэта — поўнае болю рэха нашага нядаўняга мінулага, якое тым не меней

не можа не адклікнуцца ў чалавечай душы напаўзабытым страхам і уздрыганнем»⁶⁷. У гэтых словах закладзена «расшыфроўка» зборніка паэтыкі.

Гэтая кніжка В Коутун была прадвызначана самімі працэсамі жыцця — сацыяльнымі і асабістымі, працэсамі нацыянальнага самавызначэння і аўтарскім творчым патэнцыялам. Духоўнае збліжэнне В. Коутун з паэтам трагічнага часу было непазбежным. Як і спасціжэнне бунтоўнага, нязломнага духу. «Я цалкам растварылася ў вобразе Лесі»⁶⁸, — прызнаецца пісьменніца.

У зборніку выразна акрэслены два хранатопныя вобразы, вобразы-канцэпты — Паэта і Радзімы. Яны то упадабляюцца адзін аднаму: «Беларусь, мы с табою адзіны: // па дыханні і твары // нас можна пазнаць» (41), то зліваюцца ў адно цэлае: «Я — часцінка цывілізацыі // ад Полацка і да Брэста» (41), то атаясамляюцца: «Я ж — Беларусь» (42). В. Коутун параўноўвае паэта з Праметэем: «Дзесяты год я тут, у льдах, закута. // ..Як Праметэй // Ды веру, што мяне Гефест пазбавіць. // Скончыцца пакута» (56). Радзіма персаніфікуецца ў вобразе матулі, з якой паэтка зноў-такі паядноўваецца: «Мяне саграеш // ты, матуленька... ты, Беларуся. // Па шчацэ ў мяне — льюцца слёзы яе. // А слязінкі мае па шчацэ — у яе» (50). Гэтае прачуленае «матуленька... Беларуся» уносіць у стылёвую парадыгму верша асаблівую шчымлівасць, пэўны сентыментальны настрой. У зусім іншым ключы вырашаецца тэма Паэт і Радзіма ў вершы «Прысягаю». Тут пануе іншая стылістыка, іншая эмацыянальная стыхія, іншая моўная энергія:

Прысягаю роднаму краю,
годнасці дачкі Яго —
клянуся...

Паміраю.
Ціха паміраю.
Паміраю...
Толькі не здаюся!

(43)

Геранія В. Коутун нібыта увабрала ў сябе увесь боль зямны: «Як баліць мне... // О, як мне балюча! // І нікому той боль не суняць» (25). Яе існаванне — гэта ланцуг бясконцых выпрабаванняў. Яна паміж вечных снягоў Калымы «ў тунэлі з людзьмі... канала» «ў крэп чарнаты» яе спавівалі. Але нават у свеце татальнага зла яна верыла, што «выстаіць у журбе скразной няверы» (21).

⁶⁷ Коутун В. М. Малітва да Калымы. Лісты з «Эльгена». Мінск, 2009. С. 3. Далей спасылкі на гэта выданне даюцца ў тэксце з указаннем старонкі ў дужках.

⁶⁸ Коутун В. М. Малітва Лесі Беларускай // Звязда. 2009. 30 крас. С. 5.

Яна жыве памкненнем да волі ўласнай, бо «мацней жалеза — польны чалавек!» (32), і волі агульначалавечай: «Да братэрства ўсіх народаў я імкнуся». Яна жыве мэтай-спадзяваннем, «каб зарою світальнаю // Воля узышла... над адзінствам людзей. // І — народаў» (11). Узорам адзінства ўсіх «людзей і народаў» уяўляецца ёй родная Беларусь. Вобраз Радзімы, успаміны пра яе, жывілі душу герані, улівалі ў яе жыццёвыя сілы.

Вочы маці маёй Беларусі...
Палягчалі пакуты яны.

(41)

Трэба сказаць, што яшчэ напрыканцы 1980 — сярэдзіне 1990-х гадоў, В. Коутун канчаткова прыняла ідэю Бога, пранікнулася хрысціянскай рэлігіяй, як выратавальнай маральнай праграмай будучыні. І гэта пэўным чынам пауплывала на пазнейшае вырашэнне вобраза паэта. Яна параўноўвае яго ужо з самім Месіяй:

Цвік забівае хтосьці ў ногі мне...
І у галаву... І выцягнуць не можа

Мы ўсе ў цвіках наскрозь —
і я, і строфы!

(12)

Гэты складаны метафарычны малюнак паказвае найглыбокі трагізм у лёсе паэта, а разам з тым і яго духоўную бессмяротнасць.

З другога ж боку, паэт — прадстаўнік свайго народа. Лес народа — таксама і яго лёс.

Укрыжаваны лёс людзей спакон.
І уся тайга —
Як грозная Галгофа.

(12)

«Малітва да Калымы», па словах самой В. Коутун, ёсць «метафарычна абагулены паэтычны помнік усім вядомым і невядомым паэтэсам, што так і не змаглі данесці свае галасы да Айчыны...

Помнік тым лагерным пакутніцам, якія з матчынай песняй у вуснах загінулі на вогненным крыжы незабыўных «гулагаўскіх».

Але — не змоуклі... (67)

«Малітва да Калымы» Лесі Беларускай — гэта малітва да ўсіх нас, да ўсяго свету. Малітва-боль, малітва-перасцярога, малітва-заклінанне. Каб памяталі...

Валянціна Коутун выдала некалькі зборнікаў выбранай паэзіі: «Лісты да цябе» (1988), «Свяча любові» (2006), «Выбранае» (2011) (пасмяротна). Яна з'яўляецца аўтарам дзвюх дзіцячых вершаваных кніжак: «Мы робім казку» (1983), «Вясёлы заасад» (1986). Як крытык і літаратуразнаўца, яна выступала ў перыядычным друку з артыкуламі па пытаннях фальклору ў сучаснай паэзіі і іншых актуальных праблемах літаратурнага працэсу. Выдала кнігі «Святло народнага слова: паэтычны лад беларускай народнай песні» (1984) і «Крыніца паэзіі: на шляхах эпізацы» (1987). Шырока вядома і перакладчыцкая дзейнасць В. Коутун. Яна шмат і плённа перакладала з украінскай і рускай літаратуры. У сваю чаргу, і творы самой В. Коутун перакладаліся на англійскую, рускую, украінскую, армянскую, азербайжанскую мовы. Раман «Крыж міласэрнасці» перакладзены на літоўскую мову.

В. Коутун займалася і грамадскай дзейнасцю. Яна з'яўлялася Прэзідэнтам Усебеларускага жаночага фонду імя Еуфрасініі Полацкай.

Творчасць В. Коутун, моцная сваёй філасофіяй і багаццем мастацкіх сродкаў, заняла адметнае месца ў шэрагу лепшых узораў айчыннай літаратуры. Яе мастацкія тэксты, наватарскія для свайго гістарычнага часу, садзейнічаюць інтэграцыі нацыянальнай літаратуры ў еўрапейскі кантэкст.

ГЕНРЫХ ДАЛІДОВІЧ

н. у 1946

Проза Г. Далідовіча з'яўляецца характэрнай з'явай беларускай духоўнай культуры апошняй трэці ХХ — пачатку ХХІ ст. У гэты час літаратура заняла вядучае месца сярод іншых відаў культуры. Беларускамоўная форма нацыянальнага хранатопу ў ХХ ст. адкрыла шлях для развіцця нацыянальнай культур-філасофіі. Захаванне і, галоўнае, развіццё гуманістычных традыцый у сітуацыі крайняга рэлятывізму і нацыянальнага нігілізму з'яўляецца неабходнай умовай паўнацэннага духоўнага жыццядзеяння нацыі. Менавіта на гэтым напрамку плённа разгортваецца творчасць Г. Далідовіча.

Генрых Вацлавіч Далідовіч нарадзіўся 1 чэрвеня 1946 г. на хутары Амшарок, недалёка ад вёскі Янковічы ў Стаубцоўскім раёне. Адметнасць краю складае слаўтая Налібоцкая пушча, у нетрах якой здаўна захоўваецца і дзейнічае самабытная культура слынных мястэчак і вёсак: Рубяжэвічы, Налібакі, Кляцішча, Дзераўная, Хатава, Шчорсы. Пасля заканчэння Дзераўнянскай сярэдняй школы ў 1963 г. Г. Далідовіч вучыўся на філалагічным факультэце Белдзяржуніверсітэта, які закончыў у 1968 г. У 1968—1973 гг. працаваў у Шабынькаускай васьмігадовай школе Барысаўскага раёна. У 1968—1970 гг. служыў у Савецкай Арміі. Працаваў у рэдакцыі часопіса «Полымя». З 1979 па 1991 г. быў намеснікам галоўнага рэдактара, 1991—2002 — галоўным рэдактарам часопіса «Малодосць». З 2003 г. працуе намеснікам галоўнага рэдактара «Краязнаучай газеты». Узнагароджаны медалямі. Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя І. Мележа за раман «Гаспадар-камень» (1988).

Творчы шлях Г. Далідовіча пачаўся ў 1966 г., калі ў стаубцоўскай раённай газеце «Прамень» было апублікавана яго першае апавяданне. Першая кніга прозы «Даждзжы над вёскай» выйшла ў 1974 г. У гэтым жа годзе ў «Малодосці» (№ 1, 2) была надрукавана аповесць пра настаўнікаў «Усё яшчэ наперадзе». У 1979 г. выйшла кніга прозы «Маладыя гады». Працягам настаўніцкай тэмы сталі аповесці «Міланькі» (1977), «Завуч» (1980), «Дырэктар» (1983). Аповесць «На новы парог» (1980) прысвечана праблеме

Ніна Мацяш (<i>Борсук Н. М.</i>)	616
Вольга Іпатава (<i>Савік Л. С.</i>)	643
Таіса Бондар (<i>Мішчанчук М. І.</i>)	679
Валянціна Коутун (<i>Локун В. І.</i>)	704
Генрых Далідовіч (<i>Рагуля А. У.</i>)	737
Георгій Марчук (<i>Іконнікава Л. У.</i>)	777
Васіль Гігевіч (<i>Андраюк С. А.</i>)	806
Алена Папова (<i>Ганчарова-Грабоўская С. Я.</i>)	836
Галіна Каржанеўская (<i>Васючэнка П. В., Шматкова І. І.</i>)	861
Міхась Башлакоў (<i>Шынкарэнка В. К.</i>)	884
Уладзімір Глушакоў (<i>Клябанаў Д. Ф.</i>)	917
Змітрок Марозаў (<i>Баўтрэль І. Г.</i>)	951
Алесь Пісьмянкоў (<i>Шынкарэнка В. К.</i>)	971
Леанід Дранько-Майсюк (<i>Сінькова Л. Д.</i>)	993
Анатоль Сыс (<i>Гарэлік Л. М.</i>)	1019
Андрэй Федарэнка (<i>Козіч В. І.</i>)	1038
Людміла Рублеўская (<i>Шаўлякова-Барзенка І. Л.</i>)	1062

ХРОНІКА ЛІТАРАТУРНАГА ЖЫЦЦЯ (2001—2010)

(<i>Рэут Г. І.</i>)	1085
Імянны паказальнік (<i>Чарота К. М.</i>)	1291

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА

